

(د لوی اقتصادي اسلامي عالم عبدالرحمن
ابن خلدون نظر د ځمکې د کړې
د موجودیت او اقلیمونو په هکله)

د مقدمې کتاب څخه یو فصل
ترتیب کوونکی: عثمان غني زابلي

Ketabton.com

نو له ځینو ځنډو نه یې اوبه ور ټولې کړې. له دې نه دا شک پیدا کېږي چې اوبه د ځمکې لاندې دي چې دا سمه نه ده ځکه چې د ځمکې لاندې د هغو مرکز دی او د ځمکې اړخونه د مرکز د جاذبې د ثقل په سبب د مرکز په لور ور مایل دی او هغه اوبه چې ځمکه پکې را ایساره ده هغه د ځمکې پر مخ دي، البته په یوه حساب تر ځمکې لاندې هم دي.

د ځمکې نیمايي برخه پرانیستې ده

د ځمکې هغه برخه چې په اوبو بېله شوې ده نیمايي ده او له څلورو خواوو په اوبو کې را ایساره ده، دې ته محیط سمندر وایو، عجمیان لبلابه اوقیانوس ورته وایي، دې ته توره اوسره بحیره هم وایي.

د ځمکې څومره برخه اباده ده

د ځمکې هغه نیمه کره چې اوبه ترې لرې شوې دي اباده هم ده او شاړه هم ده. شاړه یې تر ابادې زیاته ده، جنوبي برخه یې تر شمالي هغې زیاته شاړه او غیر اباده ده. د ځمکې په کره کې اباده برخه په شمالي برخه کې ډېره ده چې د کروي سطحې په بڼه ده. سویل لوری د استوا پر کرښه ختمېږي او شمالي لوری په شمالي کرښه پای مومي. چې شاته یې غر دی چې د هغو او اوقیانوس سمندر تر منځ ولاړ دی. د هغو په منځ کې یاجوج او ماجوج دېوال هم موندل کېږي. دغه غر د ختیځ لور ته غځېدلی دی او له ختیځ او لوېدیځ دواړو لوریو راځي تر محیط سمندر پورې رسېږي، خلک د ځمکې د پرانیستې په اړه وایي چې د کرې نیمايي بلکې ترې کمه ده، او د دې پرانیستې برخې ۱/۴ برخه اباده ده.

د څلورمې برخې اووه برخې یا اقلیمونه

دغه څلورمه برخه د اوسېدو وړ چې اباده ده په اوو اقلیمونو وېشل شوې ده.

د استوا کرښه، د البروج سیمه او معدل النهار

د استوا کرښه ځمکه له ختیځه تر لوېدیځه په دوو برخو وېشي، دې ته د ځمکې اوږدوالی وایي، د ځمکې پر مخ دا تر ټولو لویه فرضي کرښه ده، لکه په اسمان کې چې تر ټولو لویه کرښه د البروج سیمه یا معدل النهار دی. البروج سیمه په ۳۶۰ درجو وېشل شوې ده، یوه درجه یې د ځمکې پر مخ د مزله په کچه ۲۵ فرسخه ده، هر فرسخ ۱۲ زره گزه دی (یو میل څلور زره گزه دی) په دې حساب یو فرسخ درې میله او پنځه سوه گزه راځي، یو گز ۱۲۴ انگل او یو انگل له اوو وربشو سره مساوي دی چې په اوږدو یو له بل سره څوکه په څوکه کېښودل شي، له معدل النهار دایرې نه چې د ځمکې د استوا کرښې په مقابل کې ده او اسمان په دوو برخو وېشي او د دواړو قطبونو تر منځ ۹۰ درجې واټن دی، خو په شمال کې نفوس د استوا کرښې تر ۶۴ درجې پورې دی اونوره برخه یې شاړه ده ځکه چې هلته ډېره یخني ده او اوبه کنگل دي، لکه په جنوب کې چې د ډېرې تودوخې په

سبب بلکل استوگنه نه شته، مور به انشالله دغه ټولې خبرې په تفصیل یادې کړو. بیا به د دې ابادې برخې څلور خواوې، او په هغو کې چې څومره لوی او واړه بناړونه، غرونه، سیندونه، ویالې، ځنگلونه او دښتې دي، (لکه بطليموس چې د جغرافیې په اثر کې او وروسته د زخار کتاب لیکوال بیان کړي دي) هغه یې په اوو برخو وېشلې چې اووه اقلیمه ورته وایي. دغه برخې د ختیځ او لوېدیځ تر منځ په فرضي کرښو په نښه شوې دي چې په سور کې یو شان دي خو په اوږدوالي کې توپیر لري. لومړی حصه له دوهمې لویه ده او دوهمه تر درېمې چې وروسته بیا وړې کېږي او اوومه برخه تر ټولو وړوکه ده، ځکه چې دا د دې دایرې غوښتنه ده چې د ځمکې له کرښې څخه د اوبو د لرې کېدو په سبب په ځمکه کې پیدا شوې ده.

هره برخه لس ټوټې ده

د جغرافیې پوهانو په اند هره برخه له ختیځه تر لوېدیزه پورې په لسو لسو ټوټو وېشل شوې ده، او د هرې ټوټې او په هغو کې د شته نفوسو په باب خبرې لیکل شوې دي.

د روم سمندرگی یا بحیره

د جغرافیې پوهان وایي د محیط سمندر په څلورمه برخه کې لوېدیز لوري ته د روم بحیره راوتلې ده، او د ۱۲ میلو په شاوخوا کې د یوه تنگ خلیج په بڼه د طنجه او طریف په منځ کې پیلېږي. دې ته زقاق هم وایي او بیا وړاندې درومي او پراخېږي تر دې چې شپږ سوه مایله سوروره شي او د څلورمې برخې د څلورمې ټوټې په پای کې له پيله ۱۱۶۰ فرسخه لاره وهي او ختمېږي. د دې پر څنډو شام، سوريه او عراق پراته دي، او جنوب لور ته یې لوېدیځې څنډې دي، لومړۍ څنډه یې طنجه ده چې د زقاق خلیج ته نږدې ده، بیا تر اسکندریې پورې د برقه ساحل دی، په همدې ډول یې شمالي لوري ته د قسطنطنیې څنډې دي چې تر خلیج وړاندې دي، بیا بنادقه، بیا روما او وروسته فرنگستان. بیا د اندلس څنډه تر طریف پورې غځېدلې او له طنجه نه وړاندې زقاق ته نږدې شته ده، دې ته د روم سمندرگی او د شام بحیره هم وایي، په دې کې لوی لوی ټاپوگان لکه افریطس (کرېټ، قبرص، سایپرس یا یونان) صقلیه (سلسی) هیورقه او سردانیه اباد دي.

د قسطنطنیې خلیج

د جغرافیې پوهان وایي چې د محیط سمندر شمال لوري ته له دوو سمندرونو دوه نور خلیجونه راوځي، یو د قسطنطنیې خلیج د مدیترانې په سمندرګي کې چې له یو فرلانګ تنګ سور څخه پیلېږي (چې غښي یې له یوې څنډې بلې څنډې ته رسېږي) او د درې سمندرونو تر څنګ تېرېږي او قسطنطنیې له خلیج سره یو ځای کېږي، دغه مهال یې سور شپږ میلو ته رسېږي او تر ۶۰ میلو پورې بهېږي، دې ته د قسطنطنیې خلیج وایي، بیا د دې له خولې څخه یو بل سمندر راووځي چې سور یې شپږ میله دی دا په نیطس سمندر کې دوام کوي دغه

سمندر دلته د ختيځ لور ته لاره بدلوي له هرقله سيمې نه تېرېږي او د خزريه (قزوين) تر ښارونو پورې رسېږي او ختمېږي، له پيله يې اوږدوالی ۱۳ سوه ميله دی او پر ځنډو يې رومي، ترکي، برجان او روس اباد دي.

بنادقه خليج

د روم بحيرې له دوهم خليج نه د ونيز (بنادقه) دوهم سمندر د روم شمال لوري ته وتلی او غرونو ته چې ورسېږي د لوېديځ لوري ته د بنادقه ښارونو په لور راگرځي او له پيله يوولس ساعته مزل کوي، د انگلايه ښارونو ته له رسېدو سره پای مومي. د دې دواړو غاړو ته د بنادقه او رومي قومونه اوسېږي او د بنادقه (ونيز) خليج ورته وايي.

د چين سمندر، د هند سمندر او د حبشي سمندر

د جغرافيه پوهان وايي د محيط سمندر له ختيځ لوري نه د استوا کرښې شمال لور ته ۱۳ درجې وړاندې يو ډېر لوی او پراخ سمندر وځي او يو څه جنوب لوري ته چې لاړ شي لومړي اقليم ته رسېږي، بيا له همدې ځايه د لوېديز لوري ته گرځي چې د همدې ساحې په پنځمه برخه کې د حبشيانو او زنگيانو د باب المندب په ښارونو کې د پيل له خولې څخه څلور زره فرسخه لاره وهي او پای مومي، دې ته د چين سمندر، د هند سمندر او د حبشي سمندر وايي او جنوب لور ته يې د بربريانو او زنگيانو ښارونه دي چې امرالقيس يې په خپلو شعرونو کې يادونه کړې، دغه بربريان هغه نه دي چې مغربي قبيلې ورته ويل کېږي. بيا موغاديشو ښار دی بيا سفاله ښار او د وقواق سيمه ده او نور قومونه هم شته، وروسته بيا ابادي نشته او پاتې سيمه شاړه او له اوسېدونکيو تشه ده. او بيا د دې سمندر شمال لوري ته له خولې څخه پاس د چين هېواد دی، بيا هند دی، بيا سند دی او ورپسې احقاف، زبيده او نور د يمن غاړې دي چې د هغو له پايته رسېدو وروسته د زنگيانو سيمه ده.

د قلمز سمندر او د سويز کانال

وايي چې د حبشي سمندر نه دوه نور سمندرونه وتلي دي، يو يې په وروستي سر کې چې باب المندب ته نږدې دی وتلی دی چې پيل يې له وړوکي خليج نه شوی دی. وروسته کرار کرار په لوی سمندر بدلېږي، دا د شمال لوېديز لور ته وځي تر دې چې له پيله تر ۱۴ سوه ميله واټن وهلو وروسته د دوهمې برخې په پنځمه ټوپه کې قلمز ته نږدې پای مومي، دې ته د قلمز او سويز سمندر (کانال) وايي. د دې او مصر د فسطاط تر منځ درې پړاوه دي. د همدې ختيځ اړخ ته د يمن ځنډې دي، بيا حجاز او جده دي او په وروستي برخه کې يې مدين، آمله او فاران دي، لوېديځ لوري ته د صعيد، عيذاب، سواکن او زيلع ځنډې دي او له پيل سره يې د حبشيانو ښار دی، د دې د شا لوري غاړه قلمز ته نږدې د روم سمندر هغې برخې ته چې عريش ته نږدې ده مخامخ ده، د دواړو تر منځ نږدې شپږ پړاوه واټن دی د اسلام پاچاهانو او تر دوی وړاندې پاچاهانو د دغو دوو سمندرونو تر منځ و چې ځمکې د کيندلو او د دواړو د يو ځای کولو ارادې درلودې چې تر اوسه دغه خوب رښتيا نه شو. (اوس د سويز کانال کيندل شوی دی او د نړۍ له مشهورو کانالونو او سوداگريزو لارو څخه دی. پښتو ژباړن)

سور خلیج یا د فارس سمندر

له حبشې سمندر نه راوتلی بل سمندر چې اخضر خلیج ورته وایي د سند او د یمن د څنډو تر منځ لاره باسي او شمال لوري ته لږ لوېدیځ اړخ ته وځي ابله ته چې د بصرې له څنډو څخه ده د دوهمې برخې په شپږمه ټوټه کې د پیل له خولې څخه تر څلور سوه څلوېښت فرسخه واټن وهلو وروسته پای مومي دا د فارس سمندر په نامه یادوي. د دې ختیځ لوري سند، مکران، کرمان، فارس او ابله څنډې دي او لوېدیځ لوري ته یې په وروستی برخه بحرین، یمامه، عمان، شحر (حضرموت) اباد دي په پیل کې یې یمني احقاف دي.

د عربو ټاپو وزمه

د عربو ټاپو وزمه د قلم سمندر او فارس سمندر تر منځ ده، چېرته چې سمندر د وچې لور ته ننوتلی دی د هغو په جنوب کې د هند سمندر، لوېدیځ ته یې د قلم سمندر او ختیځ ته یې د فارس سمندر دی.

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی د شام او بصرې له منځه تر عراقه ۱۵ سوه میله دی، په دې کې کوفه، قادسیه، بغداد، د کسرا مانی او حیره شته دي، پر دې سر بېره عجمي قومونه دي لکه ترکان، خزر او نور په عربو کې د حجاز سیمه لوېدیځ لوري ته ده او یمامه، بحرین او عمان ختیځ لوري ته ده او د یمن سیمه او څنډې یې سهیل لوري ته د حبشې سمندر ته دي.

د جرجان او طبرستان سمندر

وايي چې په دې ډک جهان کې په شمالي کونج کې د دیلم په سیمه کې له ټولو سمندرونو څخه بیل یو بل سمندر هم شته چې د جرجان او طبرستان سمندر ورته وایي سور یې شپږ سوه میله او اړوده یې زر میله دي، د هغو لوېدیځ لوري ته اذربایجان، دیلم او ختیځ ته یې ترکیه او د خوارزم سیمه ده سهیل لوري ته یې طبرستان او شمال ته یې خزر دلان سیمه ده، دا هغه مشهور سمندرونه دي چې د جغرافیې پوهان یې یادونه کوي.

د ابادې نړۍ سیندونه

وايي چې د ابادې نړۍ په برخه کې زیات سیندونه دي، نیل، فرات، دجله او جیحون یانې د بلخ سیندونه د استوا له کرښې ۱۶ درجې لرې د لومړۍ برخې د څلورمې ټوټې د قمر غره په نامه له یوه لوی غره نه سرچینه اخلي، په ټوله ځمکه کې تر دې جگ غر نشته، ډېر سیندونه ترې بهېري په ځایي جهیلونو کې ور توپېري او ځینې له نورو سمندرونو سره یو ځای کېږي، چې بیا له هغو سمندرونو څخه ډېر سیندونه بهېري او ټول د استوا کرښې سره له غره نه لس پړاوه شا ته په یوه سمندرګي کې ورتوپېري.

د نیل سیند

بیا له دې سمندر نه دوه سیندونه روانېږي یو د شمال لور ته بهېږي او بیا د مصر له ښارونو تېرېږي او په څو څانگو وېشل کېږي، هرې څانگې ته یې خلیج وايي دا ټولې څانگې بیا د روم په سمندرگي کې د اسکندریې سره ورلوېږي دې ته نیل دریا ب وايي.

د دې ختیځ لوري ته سعید او لوېدیځ لوري ته یې الواحات اباد دي، دوهم سیند د لوېدیځ په لور درومي او په همغه لور بهېږي او محیط سمندر ته ورلوېږي هغه ته د سوډان دریا ب وايي، ټول سوډاني قومونه د دې دریا ب دواړو غاړو ته مېشت دي.

د فرات سیند

د فرات سیند د پنځم اقلیم په شپږمه برخه کې د ارمنیا له ښارونو راوځي په سهیل کې د روم او ملتیه له سیمو څخه تر منهج پورې بهېږي، له صفین نه رقی ته، بیا له کوفې تېرېږي او د بصرې او واسط په منځ کې د بطحا په ډبرینه سیمه کې پای مومي او د حبشې له سیند سره یو ځای کېږي. په لاره کې زیاتره مرستیال سیندونه ورسره یو ځای کېږي او له دې نه بیا واړه واړه سیندونه جلا کېږي چې دجلې ته ننوزي.

د دجلې سیند

دجله اصلاً یو سیند دی چې د ارمنیا په سیمه کې دی، داسهیل لوري ته له موصل، اذربایجان او بغداد نه تېرېږي او په څو څانگو وېشل کېږي، چې د بصرې له سمندرگي سره یو ځای کېږي او بیا د فارس خلیج ته لوېږي. د فارس سمندر (خلیج) د ختیځ لور ته د فرات سیند ښي لور ته دی. په دې کې ډېر مرستندوی خوړونه له هر لوري راځي او ورسره یو ځای کېږي.

د دجلې او فرات په منځ کې موصل ښار دی، که هغو ته د فرات له دواړو غاړو ورو وگورې نو مخامخ شام (سوریه) دی، که د دجلې له ساحله ورته وگورې نو مخامخ اذربایجان دی.

جیحون سیند

جیحون سیند د درېیم اقلیم په اتمه برخه کې په بلخ کې له ډېرو چینو څخه سرچینه اخلي، له دې سره لوی لوی مرستیال سیندونه ملگري کېږي. دغه سیند له سهیل لوري څخه د شمال لوري ته له خراسان نه وځي او د خوارزم پنځم اقلیم اتمې برخې ته رسېږي او بیا د جرجانیه (اورال) په بحیره کې تویېږي. د جرجانیې سمندرگي د جرجان ښار نه لاندې د یوې میاشتي مزله په واټن پروت دی.

په دې سیند کې د فرغانې سیند او د شاش سیند لوېږي چې له ترکستان نه راوځي د جیحون سیند لوېدیځ لوري ته د خراسان او خوارزم سیمه ده، ختیځ لوري ته یې بخارا، ترمذ او سمرقند دي، شا ته یې ترکستان او فرغانه او خزلجیه او نور عجمي قامونه مېشت دي. دغه ټوله جغرافیه بطليموس په خپل کتاب کې او شریف په زخار

کتاب کې بیان کړې ده. هغوی په نقشه کې د ابادې نړۍ ټول غرونه، ښارونه او دښتې ښودلې دي چې له هره حیثه بشپړ دی چې د بحث د اوږدوالي له وېرې یې دلته د راوړلو اړتیا نه وینو. پر دې سربېره زموږ موضوع مغرب دی چې د بربریانو هېواد دی او په ختیځ کې یوازې د عربو ټاټوبی زموږ د بحث موضوع ده.

د دوهمې مقدمې پایله

د ځمکې شمالي څلورمه برخه د سهيلي څلورمې برخې په پرتله ولې ډېره اباده ده؟ د دې د سببونو او لاملونو یادونه

په لومړۍ او دوهمه برخه کې ابادي ډېره لږه ده

موږ ته له لیدو او پرله پسې خبرونو څخه معلومېږي چې په لومړۍ او دوهمه برخه کې د نورو په پرتله اوسېدونکي ډېر لږ دي. دوهم دا چې په هغو ځمکو کې ځنګلونه، دښتې او شگلنې سیمې هم ډېرې دي او د هغو دواړو ختیځ ته د هند سمندر هم پروت دی، د هغو دوو برخو قومونه او نفوس ډېر زیات نه دی او لوی او واړه ښارونه یې هم لږ دي، خو درېمه، څلورمه او ورپسې نورې برخې د هغو په څېر نه دي، په هغو کې شاړې او د ریګونو سیمې ډېرې لږې دي چې د نشت په حساب دي او په هغو کې ډېر ولسونه اباد دي، د وګړو شمېر یې ډېر دی، لوی او واړه ښارونه یې بې شمېره دي، له درېمې تر شپږمې برخې پورې پرلپسې ابادۍ دي.

جنوبي برخه شاړه ده

سهيلي برخه بشپړه له ابادۍ تشه ده، ډېرو پوهانو د دې سبب د هغه ځای له زغمه وتلې تودوخه بللې ده. لمر تقریباً پر تندي ولاړ وي، چې لږ کور شي هم بس په اوږو کې د مالګې هومره. راځئ دا په یوه دلیل کې تشریح کړو. په دې دلیل کې به پر دې هم وپوهېږو چې د شمال تر درېمې برخې پورې د وګړو شمېر ولې زیات دی؟ وګورئ جنوبي او شمالي قطبونه چې پر خپل افق وي، نو په اسمان کې یې یوه تر ټولو لویه فرضي دایره (د نصف النهار دایره) منلې ده دغه دایره اسمان په دوو مساوي برخو وېشي. پر اسمان چې له ختیځه تر لوېدیځه څومره دایرې فرض کړای شوې، په هغو ټولو کې نصف النهار دایره ستره ده او نورې ټولې ترې وړې دي، د فزیک د علم زده کوونکي پوهېږي چې تر ټولو اوچت اسمان (مدار) په ۲۴ ساعتونو کې له ختیځه د لوېدیځ په لور خوڅېږي او یو ځل دوره بشپړوي، له دې سره جوخت دننه نور اسمانونه هم ګرځي او دورې وېي، د اسمان د ۲۴ ساعتونو حرکت لیدل کېدای شي، همدارنګه د فزیک علم ثابتوي چې نورې سیارې هم په خپل خپل مدار (اسمان) کې حرکت کوي، خو د دوی حرکت د لومړني اسمان د حرکت پر خلاف دی، په دې مانا چې له لوېدیځ لوري څخه د ختیځ په لور دی. بیا د حرکت د ګړندیوالي او ورو والي په اعتبار د ستوریو په دورو کې توپیر دی. په خپل خپل اسمان کې د دې ستوریو د حرکت خپل مدارونه دي. چې د فلک البروج په دایره کې دي. دغه دایره په ۱۲ برخو وېشل شوې ده، او د نصف النهار دایره یې په دوو مخامخ نقطو کې

غوڅه کړې او ترې تېرېږي. دغه دوه ټکي د حمل او میزان په لومړيو کې دي. داسې وگنځي چې نصف النهار دایره د فلک البروج دایره په دوو مساوي برخو وېشي، یوه برخه یې د نصف النهار شمال لوري ته ده او بله برخه یې له تلې (میزان) څخه د کب (حوت) تر پایه سهيلي لور ته ده، کله چې د ځمکې په ټولو ګوتونو کې دواړه قطبونه په اسمان کې وي نو د ځمکې پر مخ د نصف النهار دایرې په میدان کې یوه ګرده کرښه فرض کړئ، دغه کرښه له لوېديز څخه د ختيځ په لور فرض کېږي، دې ته د استوا کرښه وايي، د جغرافې پوهان وايي چې د رصدخانو له مخې دغه کرښه د لومړي اقليم له پيل څخه پیلېږي. دغه ډول چې د کرښې شمال لوري ته په کوم لحاظ وگړي زیات دي په هماغه کچه شمالي قطب ته پورته کېږي تر دې چې تر ۶۴ درجو پورې پورته درومي، دا د اوومې برخې وروستی برخه ده. او دلته ابادي ختمېږي او کله چې لمر په ۹۰ درجو ودرېږي يانې پر نصف النهار ودرېږي، شپږ شمالي برجونه د ځمکې له مخ نه پاس وي او شپږ جنوبي یې د ځمکې له مخ نه لاندې وي.

د ۶۴ او ۹۰ درجو تر منځ ابادي نشته

د ۶۴ او ۹۰ درجو تر منځ ژوند ناشونی دی ځکه چې د دغو درجو تر منځ د تودوخې او یخۍ تر منځ یوه اوږده موده ده، ځکه چې لمر د حمل او تلې سرته ور داخل شي نو هغه د استوا پر کرښه او هلته د خلکو د تنديو پر سر وي، بیا له دې ځایه د چنگاښ او مرغومي تر سرونو پورې رسېږي د دې وروستی حد واټن د نصف النهار ۲۴ درجې ده، بیا چې څومره له شمالي قطب نه لمر لرې کېږي همدومره د نصف النهار دایره له تندي نه د جنوب په لور درومي، په همدې انډول د چنگاښ تر میاشتې پورې شمالي برج د سر لوري ته درومي او په همدې تناسب تر مرغومي پورې لاندې درومي ځکه چې دواړه ډوله میاشتې د استوا پر کرښه د سر لوري ته شته دي، د لمر د شمال لور ته تر چنگاښ میاشتې پورې تر وروستي حده د تندي سر ته راځي، په کومو ځایونو کې چې عرض البلد ۲۴ درجې دي لکه حجاز او نور دلته همداسې وي، او که د شمالي قطب تر ۲۴ درجو زیات اوچت شي نو لمر د تندي سر ته نه راځي بلکې جنوبي لوري ته ورختمېږي او تر ۶۴ درجو پورې هماغسې تیتېږي، دلته نو د ډېرې یخۍ په سبب او تر اوږدې مودې پورې د تودوخې نشتوالي په سبب د حیواناتو د شتون امکان نشته. بیا لمر چې نېغ د تندي سر ته راځي او وړانگې یې عمودي لوبېږي او په نورو وختونو کې یې کېږي په یوه زاویه وړانگې لوبېږي چې منفرجه او یا حاده زاویه راځي کله چې د رڼا وړانگې سیده لوبېږي رڼا زیاته وي او ښه خپرېږي او چې په کرښه لوبېږي، څومره چې دغه کرښه کرښه وي همدومره د رڼا وړانگې کمېږي او لږ خپرېږي، ځکه خو کله چې لمر ښي اړخ ته وي نو تودوخه زیاتېږي او چې څومره له تندي لرې کېږي تودوخه ورو ورو کمېږي ځکه چې رڼا د تودوخې او یخۍ سبب ده، په کال کې دوه ځله لمر د استوا پر کرښه درېږي چې دا د وري (حمل) او تلې (میزان) په میاشتو کې وي. او چې له تندي نه لرې کېږي نو ډېر نه لرې کېږي، خو چې کله د چنگاښ (سرطان) او مرغومي سر ته ورداخلېږي چې د مېلان وروستی حد یې دی، نو تودوخه لا متعده نه وي چې بیا د تندي په لور ور پورته کېږي، ځکه خو پر افق وړانگې نېغې

لوپري او دغه موده اوږده وي، ځكه خو په هغو سيمو كې تل ډېره تودوخه وي او هوا ډېره گرمه وي چې د نصف النهار شمال لور ته تر ۲۴ درجو پورې سيمې دي، ځكه د دې سيمو وضعه د استوا د كرنېې د سيمو په څېر ده، د دوی د تندي سر ته دوه ځله لمر راځي او د تودوخې له زياتوالي سره هوا هم وچه او ډېره توده شي چې له امله يې د حيواناتو زېږېدل ودرېږي. دا چې په ډېره تودوخه كې اوبه وچېږي او نم ختم شي، ځكه چې د هغوی زېږون او راټوكېدل په اوبو پورې تړلي دي. وروسته چې لمر له چنگاښ نه د ۲۵ درجو عرض البلد لور ته لاړ شي نو لمر زر لوپري او تودوخه معتدله يا اعتدال ته نږدې شي چې د ژونديو د زېږون لپاره چاپېريال برابر شي. بيا چې څومره عرض البلد زياتېږي يخني ورسره زياتېږي ځكه چې وړانگې پر ځمكه كېږي لوپري او د ژونديو په پيدا كېدو كې بيا خرابي راځي. په هر صورت د ډېرې تودوخې او ډېرې يخني دواړو كې د زېږون لړۍ درېږي، خو ډېره تودوخه تر ډېرې يخني په دې تړاو ډېره اغېزمنه ده، ځكه چې په تودوخه كې رطوبت او لنده بل ډېر گرندۍ وچېږي. خو يخني بيا دومره په گرنديتوب لنده بل كنگل كوي نه، په همدې دليل په لومړۍ او دوهمه برخه كې ژوند ژواک ډېر نه دی، په درېيم، څلورم او پنځم اقليم كې په منځنۍ كچه دی، ځكه چې د رڼا د كمۍ په سبب تودوخه معتدله ده په شپږمه او اوومه برخه كې ابادي زياته ده ځكه چې په دې كې هسې په نوم تودوخه ده او يخني د تودوخې په څېر په پيل كې د زېږون او ژوند په لړ كې اغېز نه لري، چې د پيدا كېدو ماده كنگل كړي، خو هغه مهال بيا اغېزه لري چې د ژونديو شيانو په پيدا كېدو كې خنډ كېږي. دغه حالت تر اوومې برخې پورته واقع كېږي. له همدې لامله په شمالي څلورمه برخه كې ابادي زياته ده ځكه چې تودوخه په «تخليق» كې ډېر گرندۍ اغېز لري، ځكه خو علما وايي چې له استوانه لږې په جنوبي لوريو كې ابادي نشته او هغه شاپړې دي. په داسې حال كې چې دغه خبره شكمنه ده. ځكه چې د پرلپسې معلوماتو او مشاهدې نه داسې ښكاري چې دلته هم ابادي نشته بلكې د هغوی له دليل نه ښكاري چې د ډېرې تودوخې له امله هلته د ژوند لړۍ له ستونزو او خرابيو سره مخ وي. ځكه خو عقل وايي چې هلته به ابادي بلکل نه وي او يا به وي خو ډېره لږه. عيني واقعيتونه هم دا وايي چې د استوا پر كرنېه او هغو ته په نږدې سيمو كې ابادي شته خو ډېره لږه ده. د ابن رشد نظر دا دی چې د استوا سيمې معتدلې دي او د هغو جنوبي لوري ته د شمالي لوري په څېر ابادي نشته، د نسل د زياتوالي د فساد له اړخه د ابن رشد قول ناشونی نه دی، خو د استوا كرنېې په جنوبي لوري كې ځكه ابادي نشته چې هلته د ځمكې مخ اوبو نيولی دی او په شمالي برخه كې چې څومره ابادي ده د هغو معادل په جنوبي لوري كې ځمكه تر اوبو لاندې ده، بيا هغه معتدله برخه چې نه ډېره توده او نه سره ده په اوبو كې د ډوبېدو په سبب د ژوند وړ نه ده. هغه سيمه چې معتدله نه ده هغه په لومړۍ درجه د ژوند وړ نه ده. دا ځكه چې آبادي او نفوس په كراړه زياتېږي، د حاصلاتو زياتېدل منع نه دي، يانې ژوند له نشته نه پيلېږي چې لومړی هېڅ هم نه وي او بيا يو ځل نفوس زيات شي. د استوا پر كرنېه د ژوند د نشتوالي نظر سم نه دی، ځكه چې له پرلپسې خبرونو څخه دغه خبره ردېږي. له دې خبرو وروسته راځي د «زخار» كتاب د ليكوال د نظرياتو له مخې د جغرافيه نقشه درته وښيو، او بيا د دې نقشې پر هر گوټ رڼا واچوو:

په یاده جغرافیه بشپړه تبصره

لومړی اقلیم

وگورئ علماوو اباده نړۍ له شمال نه سهیل لوري ته په اوو برخو وېشلې ده چې هرې برخې ته یې اقلیم وايي. د هر اقلیم اوږدوالی له ختیځه تر لوېدیځه دی. لومړۍ برخه له لوېدیځه تر ختیځه د استوا له کرښې سره موازي په خپل حد کې سهیل لوري ته درومي او تر هغو ورهاخوا له شاو ویرانو پرته هېڅ هم نشته، که فرضاً هلته ابادي هم وي نو له نشت سره برابره ده، بیا د لومړۍ برخې شمال لوري ته دوهمه، بیا درېیمه ورپسې څلورمه، بیا پنځمه، بیا شپږمه او بیا اوومه برخه ده په اوومه برخه کې وروستی ابادي ده. له اوومې برخې وروسته تر محیط سمندر پورې غیر اباد ځنگلونه دي، لکه له لوړې برخې وروسته چې ځنگلونه او دښتې دي، خو د جنوب په پرتله په شمال لوري کې شاو سیمه لږه ده، بیا په دې برخو کې له نصف النهار نه د لمر د لرې کېدو په سبب او د شمالي قطب د اسمان د لوړوالي په سبب په شپه او ورځ کې توپیر وي. ځکه چې د شپې او ورځې په قوسونو کې کم والی او زیاتوالی راځي؛ د لومړۍ برخې په وروستیو کې شپه ډېره اوږده وي. ځکه خو کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخل شي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس ساعته وي. او کله چې د چنگاښ میاشت را د بره شي نو تر ټولو اوږده ورځ ۱۳ ساعته شي.

دوهم اقلیم

همدغسې کله چې په دوهمه برخه کې لمر د سرطان میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده ورځ دیارلس نیم ساعته شي، دې ته د تودوخي موسم بدلېدل وايي. او کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس نیم ساعته وي چې د یخنی د موسم د بدلېدو په مانا ده، کله چې ورځ دیارلس نیم ساعته وي نو شپه لس نیم ساعته شي. کله چې شپه دیارلس نیم ساعته شي نو ورځ بیا لس نیم ساعته کېږي، ځکه چې د شپې او ورځې ټول ټال مزل ۲۴ ساعته دی. په کوم حساب چې ورځ لویېږي په هماغه کچه شپه لنډېږي او څومره چې شپه اوږدېږي په هماغه اندازه ورځ لنډېږي. دغه ۲۴ ساعته پر محور د بشپړې دورې مزل دی تر ټولو جگ اسمان په ۲۴ ساعتونو کې پر دنیا یو ځل راڅرخي. مانا دا چې ځمکه او نورې سیارې د لمر پر محور راڅرخي.

درېیم اقلیم

همدغسې د درېیمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ څوارلس څوارلس ساعته کېږي، د څلورمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ هر یو څوارلس نیم ساعته او د پنځمې برخې په پای کې ۱۵، ۱۵ ساعته شپه او ورځ وي، د شپږمې برخې په وروستیو کې پنځلس نیم ساعته، شپه او ورځ وي او د اوومې برخې په پای کې بیا ۱۶ ساعته شپه او ورځ شي چې تر هغو وړاندې ابادي پای ته رسېږي او تر اوومې برخې وړاندې نه ده خپره شوې،

ځکه خو د شپې او ورځې د مخکنۍ برخې له نښتې برخې سره نیم نیم ساعت کېږي. او د هرې برخې په مقامونو کې هم له استوا کرښې نه د لرې والي په سبب د دقیقو توپیر پاتې کېږي.

د عرض البلد تعریف

په هر اقلیم کې د هغو د ښار له عرض البلد څخه موخه هغه واټن دی چې د دې ښار د نصف النهار او موقعیت تر منځ ده. د نصف النهار کرښه د استوا د کرښې د اوسېدونکيو سمت داسې موقعیت دی، د دې فاصلې مطابق د ښار له افق نه په جنوبي قطب کې پیدا کېږي او په شمالي قطب کې لوړوالی وي دغه درې واړه واټنونه یوله بل سره یوه اندازه وي او همدې ته عرض البلد وايي لکه چې پاس یې یادونه وشوه.

پوهانو هر اقلیم له لوېدیځه تر ختیځ پورې په لسو برخو وېشلی دی، هره برخه کې چې څو لوی او واړه ښارونه، غرونه او سیندونه دي هغه بیانوي او د هغوی تر منځ واټن ښايي موربه یې په لنډون د هر اقلیم مشهور ښارونه، غرونه او سیندونه بیان او هغوی تر منځ واټن به هم بیان کړو، دا به په هماغه ډول منظم کړو چې په نزهت المشتاق کې لیکل شوي دي. دغه کتاب علامه علوي او ليسي حمودي د سیسلي پاچا زخار بن زخار ته لیکلی و، هغه مهال نوموړی د سیسلي د پاچا مېلمه و او سیسلي د (مالټا) له حکومته وتلې وه. دغه کتاب د شپږمې پېړۍ په لومړیو کې لیکل شوی دی او پاچا هغه ته ډېر اثار لکه د مسعودي، ابن خردازويه، حوقلي قدری، منجم د ابن اسحاق او بطليموس او نور ورته راټول کړي وو مور دغه بیان له لومړۍ برخې پیلوو او درجه په درجه به په اووه واړو رڼا واچوو.

د لومړي اقلیم تفصیل

د دې اقلیم لوېدیځ ته د خالدا تاپوگان دي له همدې نه بطليموس د ښارونو د اوږدوالي اخیستلو پیل کړی دی. دغه تاپوگان د اقلیم په منځ کې نه دي، دا په محیط سمندر کې ډېر شمېر تاپوگان دي چې تر ټولو مشهور یې درې دي چې اباد هم دي. څرگنده شوې چې د دې پېړۍ په منځ کې د انگرېزانو څو بېړۍ له دې ځایه تېرې شوې، انگرېزانو له دوی سره جگړې وکړې او د غنیمت مالونه یې ترې لوټ کړل، ځینې خلک یې بندیان هم ترې راوستل چې له هغوی څخه یې ځینې د اقصی مغربي څنډو ته واستول بیا یې دوی د پاچا په خدمت کې حاضر کړل. کله چې هغوی عربي زده کړه نو د خپلو تاپوگانو په اړه یې ټول حالات ورته وویل دا یې هم ورته وویل چې هغوی پر ځمکې د کر لپاره له غویانو نه د ځمکې په اړولو کې کار اخلي. دا چې په هغو تاپوگانو کې اوسپنه نه موندل کېږي او د دوی ژوند او ژواک په وړېشو پورې تړلی دی، او د شیدو وزې او نور څاروي ساتي په ډېرو جگړه کوي او هغه د شا لوري ته غورځوي او د هغوی لمر ته عبادت او سجده کوي، دوی کوم مذهب نه مني ځکه چې د کوم پیغمبر دعوت ورته نه دی راغلی. ناڅاپي انسانان هغو تاپوگانو ته ورځي که په نیت او اراده وغواړي ورشي بیا د هغوی درک لگول گران وي. ځکه چې په سمندر کې د کښتو سمت او لوری د شمال څپې ټاکي او پر دې لوري هم چې که هوا موافقه وي نو کښتۍ به په کومو ښارونو

تبرېري، او که شمال له مخالف لوري وي بيا د کښتۍ مانوگان باد بانونه پرانيزي چې کښتۍ دغه باد بانونه په موافق لوري باندي بوخي، په دې لړ کې مانوگان هم يو څه اصول لري چې په هغې کښتۍ چلوي چې ټول د څنډو بنارونه په هغو کې ليکل شوي دي د شمال لوري هم د هغو د لوري بدلېدل هم په هغه نقشه کې ليکل شوي چې کمپاس ورته ويل کېږي. کښتۍ چلوونکي د کښتۍ په چلولو کې پر همدې باور کوي. په محيط سمندر کې پر ټولو خبرو عمل ډېر گران دی، ځکه په هغو کې لويې بېړۍ نه چلېږي، که کومه بېړۍ له څنډې لادرکه شي بيا يې څنډې ته راتلل ډېر گران دي. د محيط سمندر په هوا کې او د اوبو پر سر غبار او براس خپور وي چې کښتيو ته په تگ کې ستونزې جوړوي او د لمر وړانگې لاندې سطحې ته نه پرېږدي چې دغه پراسونه له منځه يوسي ځکه خو د هغو ټاپوگانو لاره موندل گران دي او د هغو له وضعي خبرېدل ډېر سخت دي.

د لومړي اقليم لومړۍ برخه

په دې کې نيل له خپلې سرچينې څخه چې د استوا کرښې ته نږدې دی، بهېري او شمال لوري ته د روم تر سمندر گي پورې درومي، د نيل سرچينه قُمر غر دی، دغه غر د استوا له کرښې ۱۶ درجې پورته خواته را اوچت دی، دې ته قُمر د دې لپاره وايي چې د سپوږمۍ په څېر ډېر سپين او روښانه دی، خو د ياقوت په کتاب (المشترک) کې دغه لفظ د قاف په پېښ (قُمر) راغلی او (قُمر) يو هندي قوم دی، همدارنگه ابن سعيد ليکلي چې له دې غره نه چينې راوتلې او پنځه پنځه يې سره يو ځای شوې او سمندرونو ته ننوزي. چې شپږ ميله لرې دي او له هر سمندرگي نه د دې سيندونه راوتلي دي او يوه جهيل ته ورلوېږي، چې تر هغو لاندې يو پراخ غر دی چې په شمال کې دغه سيند په دوو برخو وېشي، لوېديځه څانگه يې د سوډان د بنارونو په لور لوېديځ لور ته بهېري او محيط سمندر ته ورلوېږي، د ختيځ بناخ يې د حبشې او نوبه د سيمو په لوري د هغو منځنيو سيمو ته بهېري او د مصر پاسنۍ برخې ته رسېږي او بيا په څو څانگو وېشل کېږي، د هغو درې څانگې د اسکندريې، رشيد او د مياط سره د روم سمندرگي ته ور لوېږي. بل بناخ يې د سور سمندرگي په لومړي اقليم په منځ کې بهېري او تر سمندر پورې تر رسېدو مخکې لوېږي. د همدغه نيل پر څنډو د نوبه او حبشې بنارونه دي. او تر اسوان پورې ځينې درې او ځمکې هم دي. د نوبه پلازمينه د ونقله بنا هم چې د دې نيل لوېديځ لور ته دی، تر دې وروسته علوه او براق دي، تر دې دواړو وروسته له بلاق نه شپږ پړاوه لرې په شمال کې جناول غر دی چې په مصر کې لوړ وي خو په نوبه کې ټيټ شوی دی، د نيل سيند چې دې غره ته ننوزي مخ ځوړې سيمې ته ور لوېږي او يوه وېروونکې ننداره جوړوي، په دې کې د لويو او وړو کښتيو چلېدل گران دي، بلکې سوډانيان له کښتيو مال کوزوي او په گاډيو کې يې باروي چې تر اسوانه يې ورسوي. اسوان د سعيد مرکزي برخه ده، بيا دغه سامان له سعيد نه تر جناول پورې رسول کېږي. د اسوان او جناول تر منځ ۱۲ پړاوه مزل دی، د نيل دره د درو لوېديځ لوري ته ده چې نن سبا شاړه ده خو د پخوانۍ آبادۍ نښې څرگندېږي.

د لومړي اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم په منځ کې پنځمه برخه ده، په دغه میدان کې چې د استوا کرښې له شانې نه د نوبه تر سیمو پورې رسېږي د حبشيانو ښارونه دي، دغه میدان تر مصر پورې په لاندې سطحه کې تر بهېدونکي نیل پورې رسېږي، په دې کې ډېرو عالمانو غلطې کړې ده او دوی دا د قمر د نیل یوه څانګه بولي، بطليموس هم په خپل الجغرافیه نومي کتاب کې ترې یادونه کړې ده او وايي چې دا د قمر د نیل خلیج نه دی، د دغه اقليم په منځ کې په پنځمه برخه کې د هند سمندر ختمېږي چې په هغو کې د چین له لوري ور داخل شوی دی او د هغو زیاته برخه پکې ډوبه شوې وي، ځکه خو له هغو ټاپو ګانو پرته چې د سمندر دننه دي آبادي نشته، دغه ټاپوګان ډېر زیات دي، نږدې تر زرو پورې رسېږي، یو څه آبادي د هغو شمال لوري ته پر غاړو ده، په لومړۍ برخه کې د لوېدیځ لوري ته د چین او یمن لږه برخه هم ور داخله ده.

د لومړي اقليم شپږمه برخه

د لومړي اقليم شپږمه برخه د قلمز بحر او فارس بحر تر منځ دواښه ده، دغه دواړه دریاونه د هند له سمندر نه پیلېږي او د هغو شمال لوري ته بهېږي، د هغو تر منځ د عربو ټاپوزمه ده چې ختیځ لوري ته د یمن او شحر سیمې چې د هند سمندر څنډو سره شاملې دي، د حجاز او یمامه سیمې هم په دې کې شاملې دي، چې مور به یې په نورو اقلیمونو کې بیان کړو، د هند سمندر پر لوېدیځې غاړې د زالعه (زیلع) ښار دی چې د حبشې سیمو په څنډو کې شامل دی، د حبشې شمال لوري ته د لجه ځنګلونه دي چې د صعید په پاسنی برخه کې د علاقې غره او قلمز دریا تر منځ بهېږي چې د هند سمندر نه لاندې لوري ته دي، د دې سیمې شمال او د زیلع له سیمې نه لاندې باب المندب دی، دلته لاندې لوېدونکي سمندر د مندب له غره سره د لګېدو په سبب تنګېږي، د مندب غر د هند په سمندر کې دی چې درې میله سور یې پاتې کېږي همدغه ځای ته باب المندب وايي، د یمن بېړۍ د سویز له لارې چې مصر ته ځي له باب المندب نه تیرېږي. تر باب المندب لاندې د سواکن ټاپو لوري ته د یمن میدانونه دي او پر څنډه یې د علي بن یعقوب ښار دی، جنوب ته یې په لوېدیځو څنډو د بربریانو پر لپسې کلي دي، چې د سهیل لوري ته ګرځي او د شپږمې برخې تر وروستیو پورې غځېدلي دي، د دغو کلیو ختیځ لوري ته له دوی سره د نښتیو زنجبون سیمې دي، بیا جنوب لور ته د سفاله او وقواق ښارونه دي، چې د دې اقليم د لسمې برخې تر پایه پورې پرلپسې یو له بل سره یو ځای او تر هغو ځایه پورې دوام لري چې دغه سمندر په محیط کې ورګډېږي.

د محیط سمندر ډېر ټاپوګان دي، تر ټولو ستر ټاپو یې سرانديپ دی چې ګردی دی، دلته یو مشهور او جگ غر دی. ویل کېږي چې پر ځمکه تر دې جگ بل غر نشته، دغه غر اسفاله ته مخامخ دی بیا د قمر ټاپو دی چې د مستطیل په بڼه آواده ده، دا د سفاله له سیمې نه پیلېږي د ختیځ په لوري مار ډوله کور او کین تر چین پاس ساحلونو پورې رسېږي. د دې ټاپو په سهیل کې د وقواق ټاپوګان او په ختیځ کې د سیلون او نور ډېر ټاپوګان دي چې په هغو کې بېلابېل خوږ بویه شیان او مسئلې موندل کېږي، د جغرافیې پوهان وايي چې په دې

ټاپوگانو کې د سرو زرو او زمردو کانونه هم شته، د دې ځای اوسېدونکي د «اور» عبادت کوي او ډېر پاچاهان پرې حکومت کوي، د دې ټاپوگانو د اوسېدونکيو په باب عجیبي او حیرانوونکې خبرې دي چې جغرافیه پوهانو بیان کړي دي. د دې اقلیم د شپږمې برخې په شمالي څنډه ټوله د یمن سیمه خپره ده. ځکه خو د قلمز دریاب له لوري د زیږده، مهجم، تهامه الیمن او تر هغو وروسته صعره ښار دی چې د زیږده امامت یو مرکزي ښار دی، صعده له سهيلي او ختیځ دواړو سمندرونو نه لرې دي، بیا د عدن ښار راځي، د هغو شمال لوري ته صفا آباد دی، تر دې دواړو وروسته د ختیځ لور ته د احقاف او ظفا ځمکه ده، بیا د حضرموت سیمه راځي، بیا د جنوبي او فارس سمندرګي تر منځ د شحر سیمه ده، د دې اقلیم په شپږمه برخه کې د ځمکې دغه برخه وچه ده، تر دې وروسته نهمه برخه هم لږ وچه ده، بیا تر نهمې برخې لسمه برخه زیاته وچه ده، په دې برخه کې د چین پاسنی برخه هم یو څه اندازه شامله ده چې د خانګو مشهور او نومانډ ښار پکې دی او ختیځ لور ته یې مخامخ د سیلون ټاپوګان دي چې پاس یې یادونه وشوه.

دوهم اقلیم

د دوهم اقلیم لومړۍ او دوهمه برخه

دغه اقلیم له لومړي سره د شمال په لوري کې یوځای کېږي، د محیط سمندر په لوېدیځ کې د خالداټو ټاپوګانو څخه دوه ټاپوګان شته دي، د دې اقلیم په لومړۍ او دوهمه برخه کې پورته لوري ته د قنوریه ځمکه او تر هغه وروسته ختیځ ته د غانه د ځمکې پاسنی برخه ده، بیا د سوډاني تور پوستي قام زغاده ځنګل دی او له دې دوو سیمو نه لاندې لوري ته د نستر میدان دی چې له لوېدیځه د ختیځ په لور غځېدلی، په دې کې ځنګلونه دي د مغرب او سوډان د تور پوستانو تر منځ سوډاګر له همدې سیمې څخه تېرېږي. په همدغه هوار میدان کې د صنهاجه د مخ پټیو قومونو ځایونه دي، د هغو ډېرې څانګې دي چې کزوله، لمتونه، مسراقه لمپهنه او وریکه پکې اوسېږي.

د دوهم اقلیم درېیمه او څلورمه برخه

د دې ځنګلونو ختیځ لوري ته د فزان سیمه ده ورپسې د بربریانو د یوې تور پوستې قبیلې ارکار آبادۍ دي چې ختیځ لوري ته د درېیمې برخې تر پاسنی برخې پورې خپاره دي. بیا د دې دریمې برخې په شمال کې د وذان څه سیمه ده او په ختیځ کې همدې لوري ته د سنتریه سیمه ده چې الواحات الداخله ورته وايي، د څلورمې برخې نه پاس د باحوین پاتې سیمه ده، بیا د دې برخې په منځ کې په ساره کې د صعید ښار دی چې د نیل پر غاړه آباد دی، چې په لومړي اقلیم کې له خپلې سرچینې راوړي د دوو غرونو (په لوېدیځ کې د داخات او ختیځ لور ته د مقطم غرونو) تر منځ تېرېږي او سمندر ته لوېږي. د هغو پاسني لوري ته د اسنا او ارمنت ښارونه ودان دي او په همدې ډول یې څنډې له اسیقوط او قوس سره یوځای کېږي، دغه غرونه بیا نیل دریاب په دوو برخو وېشي، ښی څانګه یې په همدې برخه کې بشپړېږي او کینې ښاخ یې په دلاص کې پای مومي.

د دوهم اقليم پنځمه برخه

د دغو دوو څانگو تر منځ د مصر پاسنی برخې دي، دلته د مقطم غر او د عيذاب هواري ځمکې دي، پنځمه برخه وړاندې په سويز کې په قلم سمندر کې پای مومي چې په جنوب کې د هند له سمندر څخه راوتلی او د شمال په لور بهېري، په همدې برخه کې د قلم په ختيځو څنډو د حجاز ځمکه ده چې د يللم له غرونو پيلېږي او د يثرب تر ښارونو رسېږي. د حجاز په منځ کې مکه معظمه ده، جده يې پر څنډه ده چې د عيذاب په هواره کې د هغه سمندر پر لوبديځه غاړه آباد دی.

د دوهم اقليم شپږمه برخه

د دې لوبديځ ته په شپږمه برخه کې د نجد سيمه ده، د نجد پاسنی برخه په سهيل کې ده او له تباله او جرش نه تر عکاظ پورې بيا په شمال لوري کې ده، په همدې ځای کې تر نجد لاندې د حجاز نورې برخې دي. ختيځ لوري ته بيا په همدې لوري د نجران او خيبر سيمې دي او په څوړو کې يې د يمامه ځمکې دي، د نجران ختيځ لوريو ته د سبا او مارب سيمې دي، بيا د شحر سيمه ده چې د فارس تر سمندرگي پورې رسېږي او پای ته رسېږي. دا دوهم سمندر دی چې د هند له سمندر نه راوړي د شمال له لوري لوبديځ ته اوږي او د مثلث په څېر بڼه خپلوي، د دې په پاسنی برخه کې د کلهاټ ښار دی چې د شحر پر څنډو دی بيا په همدې غاړه په کوزنی برخه کې عمان دی او د همدې برخې په پای کې بحرین او هجر سيمې دي.

د دوهم اقليم اوومه برخه

د اوومې برخې په پاسنی برخه کې د فارس سمندر يوه څانگه ده، دا د سمندر په شپږمه برخه کې له بلې څانگې سره يوځای کېږي، د دې پاسنی برخه د هند په سمندر کې ډوبه ده، او پر همدې تر مکران پورې د سند سيمه پرته ده. مکران ته مخامخ د طوبران سيمه ده چې په سند کې شامله ده، ځمکه خو د دې برخې لوبديځ لوري ته د سند ټوله سيمه يوځای شوې ده. د سند او هند تر منځ ځمکې پر ځنگلونو پوښل شوې دي، په سند کې د سند سيند بهېري چې د هندوستان له سيمې رابېږي او په سهيل کې د هند سمندر ته لوېږي.

د دوهم اقليم نهمه او لسمه برخه

د هند د سمندر پر غاړه د هند لومړنی ښار ودان دی، د هغه ختيځ لوري ته بلهتر دی، تر هغه لاندې د کابل سيمه ده، تر هغو وروسته ختيځ لوري ته د دوهم اقليم په نهمه برخه کې د قنوج سيمه ده، چې د داخلي او بهرني کشمير تر منځ پرته ده، د دې لوبديځ لوري ته د هند نوره برخه ده چې ختيځ لوري ته د نهمې برخې نه تر لسمې پورې غځېدلې ده او تر ختيځه وړاندې درومي، د هغو شا ته د چين ځينې سيمې دي چې په هغو کې شيغون ښار ودان دی، بيا لسمه برخه تر محيط سمندر پورې بشپړه د چين سيمه ده، الله ج بڼه خبر دی.

درېيم اقليم

د درېيم اقليم لومړی برخه

دغه اقليم له دوهم سره په شمال کې يوځای شوی دی، د دې د لومړۍ برخې ۱۰ برخه د درن (اطلس) غر دی، دغه غر محیط سمندر ته نږدې له لوېديځه تر ختيځه غځېدلی دی، په دې کې بې شمېره بربري قومونه مېشت دي چې وروسته به يې بيان کړو د دې غره اوبل اقليم تر منځ د ځمکې يوه ټوټه ده چې د محیط سمندر په پاسۍ برخه کې واقع ده، په دې کې رباط ماسه دی او په ختيځ کې له دې سره نښتي سوټس او نول سيمې دي، همدې لوري ته په ختيځ کې د ورعه او ورپسې د سجماسه سيمې دي، بيا د نستر د ميدان يوه کلا ده چې شاړه ده چې په دوهم اقليم کې مو يې يادونه کړې ده. د درن غر د دې برخې پر ټوله سيمه راخپور دی، لوېديځ لوري ته په دې کې درې او پيچومي ډېر لږ دي. تر دې چې د ملويه وادي ته مخامخ کېږي، بيا يې تر پايه درې او پيچومي ډېر زيات دي، دلته په ترتيب سره مصادرت، بيا هنتانه، بيا تيملک، بيا گرميوه، بيا مشکوره قومونه مېشت دي، د ټولو په پای کې مصاعده دي، بيا صنهاکه (صنهاجه) قبيلې دي او په پای کې د زناته ځينې قبيلې دي او د اوراس (کتامه) غر همدلته په منځ کې ور سره يوځای کېږي، تر دې وروسته د بربريانو نور قومونه مېشت دي چې په اړه به يې پر خپل ځای تفصيل راشي. دغه درن غر په لوېديځ کې د لوېديځ تر وروستيو څنډو پورې په ټولو ښارونو کې غځېدلی دی او د همدې غره د ننه دغه ښار ودان دی. ځکه خو د دې غره په سهيل کې د مراکش، اغمات او تادلا سيمې دي او په همدې برخه کې د محیط سمندر پر غاړه رباط اسفی او سلا ښارونه ودان دي. د مراکش په منځ کې د فاس سيمې مسکناسه، تازه او د کتامه ماڼۍ دي. دې ته مغرب اقصی (وروستی لوېديځ) وايي، د همدې برخې پر څنډو په محیط سمندر کې بلدان، اصيلا او عرايش پراته دي. چې پلازمينه يې تلمسان دی، د همدې پر ساحلي سيمو د روم په سمندرگي کې د حنين، د هران او نور ټاپوگان دي، دا چې د روم سمندر په لوېديځ کې په څلورم اقليم کې له محیط سمندر (طنجه خليج) نه وزي د ختيځ لور ته درومي او د شام په سيمه کې پای مومي، بيا چې له تنگ خليج نه را وزي لږ وړاندې درومي او په شمال کې پراخېږي په درېيم او پنځم اقليم کې ور گډېږي ځکه خو يې پر غاړه د درېيم اقليم ډېر ښارونه آباد دي، بيا ختيځ لوري ته د ټاپوگانو له ښارونو سره نښلي، د سمندر پر غاړه بجايه سيمه ده د هغو ختيځ لوري ته قسطنطيه ده او د لومړۍ برخې په پای کې له سمندر نه يو پړاو لري هغو ښارونو سهيل ته او د منځني مغرب په سهيل کې په لوړو کې استير، ور پسې مسيله او بيا زابن ودان دي، د مغرب پلازمېنه بسکره ده چې د غره او د هغو شاته د درن غره سره يوځای شوی چې مخکې يې يادونه وشوه دا د دې برخې په پای کې ختيځ لوري ته پروت دی.

د درېيم اقليم دوهمه برخه

د دې اقليم دوهمه برخه د لومړۍ برخې په څېر ده. خو په سهيل کې يې ^۱ برخه د درن (اطلس) غر پروت دی، چې له لوېديځه د ختيځ په لور غځېدلی او اقليم يې په دوو برخو وېشلی دی، شمالي برخه يې تر ډېره ځايه د روم په سمندرگي کې ډوبه ده او د سهيل لوري ټوله لوېديځه ساحه په ځنگلونو پټه ده. ختيځ لوري ته يې غدامس ښار دی او د هغو ختيځ له لوري ته د ودان سيمه ده چې پاتې سيمه يې په بل اقليم کې ده چې مخکې يې يادونه وشوه، په لوېديځ کې د ودان په منځنۍ برخه او د روم سمندر تر منځ د اوزاس غر، تبسه او اوبس دي، د سمندر پر غاړه د بونه ښار دی بيا د دې ښارونو ختيځ لوري ته د افريقا ځمکه ده. چې د سمندر پر غاړه لومړی تونس ورسې سوسه او بيا مجدیه ودان دي، د دې ښارونو جنوب ته د ودان غره په لمنه کې جريد، توزر، قفصه او نفزاوه ښارونه دي، د دې ښارونو او ساحلي سيمو تر منځ قيروان، د وسلات غر او سيطله ښار ودان دی، د دې ټولو ښارونو ختيځ لوري ته د روم سمندرگي په غاړه د طرابلس ښار ودان دی جنوب لور ته بېدو طرابلس ته موازي و مر او نقره غرونه دي، په دې دواړو کې د هواره دوې قبيلې دي، دغه دواړه غرونه د درن له غره سره يوځای شوي دي، غدامس ته مخامخ دي چې يادونه يې د جنوبي برخې په وروستيو کې شوې ده. د دې برخې په پای کې ختيځ لوري ته د سمندر پر غاړه سويقه بن مشکوره پروت دی او په سهيل کې د ودان په سيمه کې د پوونده عربو د گرځېدو را گرځېدو سيمې دي.

د درېيم اقليم درېيمه برخه

د دې برخې له درېيمې برخې څخه هم د درن غر تير شوی دی خو په پای کې شمال لوري ته گرځېدلی او سيده وړاندې درومي او د روم سمندرگي ته رسېږي او په هغو وړ گډېږي. هلته د غرونو دغه لړۍ د اوسان په نامه بلل کېږي او يوه برخه يې په شمال کې د روم په سمندرگي کې ډوبه ده، تر دې چې د دې لړۍ او د روم سمندرگي د منځ برخه ډېره تنگ شوې، د درن د دغه غره شا ته په سهيل لوېديځ کې د ودان نوره برخه ده او د عربو د تگ را تگ سيمې دي. بيا زويله بن خطاب دی. بيا د ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه ريگي او شاره ساحه ده، لوېديځ ته يې د دې غره او سمندر په منځ کې د سمندر پر غاړه سرت ښار دی، بيا شاره هواره سيمه ده چې عربان پکې د کوچيانو په څېر گرځي را گرځي، بيا اجدايه ده ورسې برقه ده، دا دواړه د غره په ناو کې پراته دي، بيا هلته د سمندر پر غاړه طلسمه ده، بيا د غره په گرځندي کې ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه د هيب او رواته کلي دي.

د درېيم اقليم څلورمه برخه

د دې اقليم د څلورمې برخې په لوړو کې د برقيق ميدان دی او په لاندې برخه کې يې د حيب او درداحه آبادی دي، بيا په دې برخه کې د روم سمندرگي ورننوزي او د دې برخې ځينې ساحې تر سهيل پورې پکې ډوبېږي. تر دې چې د هغو تر پاسنی برخې پورې ورسره ټکر کېږي بيا شاره سيمه راځي. چې دا هم د عربو د تگ

راتگ ساحه ده، ختيځ لوري ته د دې شاپې سيمې تر څنگ د فيوم آبادۍ دي چې په هغو کې د نيل د سيند يوه څانگه د دوهم اقليم په څلورمه برخه کې د صعيد له بناړه له لاهون څخه تېرېږي د فيوم په سمندرگي کې ور تويېږي. د دې ختيځ لوري ته د مصر هېواد دی، د مصر مشهور بناړ د نيل پر بله څانگه ودان دی، دغه څانگه د دوهمې برخې پر وروستيو کې د صعيد له آباديو نه د لاس ته درومي د مصر په لاندینۍ برخه کې د شطنوف او زفتي منځ ته رسېږي دوهم ځلي په دوو څانگو وېشل کېږي او بيا په قرمطه کې کينې بناخ بيا په دوو نورو برخو وېشل کېږي او دا ټول بيا د روم په سمندرگي کې ور تويېږي. د همدې څانگې پر ختيځه غاړه اسکندريه او پر لوبديځه غاړه رشيد بناړ او پر ختيځه يې د مياط بناړ پروت دی او د مصر او قاهرې او د هغو د سمندري غاړو په منځ کې د مصري قومونو لاندینۍ برخه ده چې هلته ډېر زيات وگړي دي او د کرنې ځمکې او د ويالو جال پکې غوړېدلې دي.

د درېيم اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم په پنځمه برخه کې د شام (سوريه او عراق) آبادۍ دي، او زياتره په لاندې ډول واقع دي :
د قلم سمندرگي له شام نه سهيل لوبديځ ته له سويز نهر سره نږدې پای ته رسېږي. دا چې قلم د هند له سمندر نه راوړي د شمال په لور پراخېږي او د لوبديځ لوري ته بېرته راگرځي، په دې برخه کې د هغه د راگځېدو لويه برخه راځي چې لوبديځه څنډه يې د سويز په کانال پای مومي، په دې ټوټه کې د سويز له کانال وروسته د طور غر، فاران رمله، مدين او حوراء دي. حوراء يې د ټولو په پای کې دی، دا بيا له خپلو غاړو سره د سهيل په لوري د حجاز په طرف ور گرځي، لکه چې د دوهم اقليم په پنځمه برخه کې يې چې يادونه وشوه. بيا د اقليم په دې برخه کې له شمالي کونجه د روم سمندرگي ور ننوتلی او د دې زياتره لوبديځې برخې يې په خپله لمن کې راغېښتې دي. پر همدې څنډه فرما او عريش شته دي او يوه څنډه يې د قلم له سمندرگي سره نښلي چې بيا د دواړو تر منځ برخه تنگېږي د يوې دروازې بڼه خپلوي او د شام د خاورې په لور ور کېږي، د همدې دروازې لوبديځ لوري ته د تيه ميدان پروت دی چې هلته د اوبو او وښو نښه هم نشته. کله چې بني اسرائيل له مصر نه راووتل پخوا تر دې چې شام ته لاړ شي په دغه تيه ميدان کې هم کلونه سرگردانه وو لکه چې په قرآنکريم کې يې کيسه ده.

د روم سمندرگي په همدې ټوټه کې چې په دې برخه کې ده د قبرص زيات شمېر ټاپوگان دي. پاتې ټاپوگان په څلورم اقليم کې دي چې وروسته به پرې رڼا واچوو، ددغه ټوټې پر څنډه هغه لور ته چې پراخوالی يې د سويز له کانال سره تنگېږي د عريش بناړ پروت دی، دغه عريش او عسقلان د مصر تر ټولو وروستي بناړونه دي، د عريش او عسقلان تر منځ د همدغه درياب يوه برخه حايل ده، بيا د اوبو دغه ټوټه له هغه ځايه مخه گرځوي په څلورم اقليم کې له طرابلس او غزې سره په سمندر ور گډېږي او هلته په ختيځ کې د روم سمندر پای مومي.

د همدې ټوټې پر زياته برخه د شام ساحلي سيمې ودانې دي، ختيځ لوري ته يې غزه او له هغو وروسته عسقلان دی او له هغه ځايه چې شمال لوري ته وگرځي د قيساريه ښار دی. بيا په همدې ډول د عکا ښار دی بيا صور او بيا صيدا ودان شوي دي، بيا په څلورم اقليم کې سمندر د شمال لوري ته درومي په دې برخه کې د دې ټوټې د ساحلي ښارونو مخامخ يو ډېر لوړ غر ولاړ دی، د قلزم له څنډې له ايله نه وزي په شمالي کونج کې لږ لوېديځ لوري ته مخه کوي او وړاندې درومي تر دې چې د دې برخې تر څنگ تېرېږي، دې غره ته لکام غر وايي، گواکې دغه غر د مصر او شام تر منځ د طبيعي دېوال په څېر ولاړ دی. ايله ته نږدې د دې پر څنډه د غرونو تر منځ لاره ده چې له مصر نه حاجيان مکې ته پرې تېرېږي، د دې لارې شا ته د شمال په کونج کې د سرات غره سره نږدې د ابراهيم خليل الله قبر دی. د سراته غره له پاس ياد شوي لکام غره سره د دې لورې په شمال کې د ختيځ په لور تللی او يو ځای شوی دی. بيا لږ مخه گرځوي هلته د هغو په ختيځ لوري کې د حجر او ثموديانو سيمه ده او تيما او دومة الجندل هم. دغه سيمې تر حجاز راښکته دي او له هغو پاس جنوب لوري ته رضوي غر او د خيبر کلاگانې دي. د سراته لاندینې برخې په شمال کې د لکام غره ته نږدې د قدس ښار دی، بيا اردن دی او بيا طبريد دی. د هغو ختيځ لوري ته د غور ښار دی چې تر اذرعات پورې غځېدلی دی. د هغو ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه پورې د ومة الجندل دی چې پر هغو حجاز بشپړېږي. د دې برخې په پای کې د شمال لوري ته د لکام غره د گرځني سره د دمشق ښار دی چې صيدا او بيروت ته مخامخ دی، هلته د لکام غر د سمندر د دې څانگې او دمشق تر منځ ولاړ دی. د دمشق لور ته په ختيځ کې د بعلبک ښار دی، بيا شمال لوري ته حمص ښار دی چې همدلته لکام غر پای مومي. د بعلبک او حمص په ختيځ کې د تدمر ښار او د دې اقليم تر وروستۍ برخې پورې د کليوالو د تگ راتگ ځايونه دي.

د درېيم اقليم شپږمه برخه

د شپږمې برخې په پاسنۍ ټوټه کې د يمامه او نجد تر ښارونو لاندې د عروج غره او حمان تر منځ تر بحرين او هجر پورې د کليوالو د اسونو ميدانونه دي چې د فارس له سمندرگي سره دي. د دې برخې په څوړو کې له ميدانونو لاندې د حيره، قادسيې او فرات درې دي، تر هغو وروسته په ختيځ کې د بصريې ولس دی، د همدې برخې په وروستۍ برخې شمال لوري عبادان وابله دي، هغو ته نږدې د فارس سمندرگي پای مومي، او په هغو کې له عبادان سره د دجلې سيند ورلوېږي چې په ډېرو څانگو وېشل کېږي او د فرات سيند ډېرې څانگې په خپله غېږ کې اخلي او بيا د فارس سمندرگي ته ورتوېږي. د سمندرگي دغه برخه په فراز کې سوروره وي خو د ختيځ لوري ته يې سور کمېږي او بيا دومره تنگېږي لکه په شمال کې چې تنگه وي، د دې پر لوېديځه غاړه د بحرين لاندینې برخې هجر او احساء پرتې دي، او د هغو لوېديځ ته د اخطب، حمان او يمامه پاتې سيمې دي، پر ختيځې غاړې يې د فارس جگې ساحلي څنډې دي او سمندرگي د ختيځ لوري ته د وروستۍ برخې سره د ختيځ په لور غځېدلی دی، په همدې برخه کې په سهيل کې د فارس شا ته د کرمان او قفص غرونه دي، له هرمز نه لاندې د فارس ښارونه لکه سابور، دارابجرد، نسا، اصطخر، شاه جهان او د دې ټولو پلازمېنه شيراز

آباد دي. د شمال لوري ته د فارسي ښارونو نه لاندې د سمندر غاړې ته نږدې د خوزستان ښار دی چې په هغو کې اهواز، تستر صدی، سابور، سولس، رامهر، مز او نور شامل دي او ارجان هم چې د فارس سمندرګی او خوستان تر منځ بېلوونکی برید دی، د کردانو د غرونو لړۍ د اصفهان تر څنډو پورې غځېدلې، د هغو غرونو شا ته د فارس پر ځمکه او هغو غرونو کې د فارسيانو د تگ راتګ ځایونه دی، دغه غر د رسوم په نامه مشهور دی.

د درېيم اقليم اوومه برخه

د دې اقليم د اوومې برخې په پاسني ټوټه کې د قفس ځینې غرونه دي تر څنګ یې سهیل او شمال ته د کرمان او مکران مشهور ښارونه دي، او رودن، شهرجان، یروشیر او برج دي، او د اصفهان ښار د لوېدیځ او شمال تر منځ د دې برخې په یوه څنډه پروت دی، بیا د کرمان او فارس د ښارونو ختیځ لوري ته د سجستان سیمه ده، سهیل ته د کوهستان سیمه ده، شمال لوېدیځ ته د کوهستان پر ځمکه او د کرمان او فارس او د سجستان او کوهستان تر منځ او د اقليم د دې برخې په منځ کې لوی لوی څنګلونه لیدل کېږي چې لارې یې سختې، خطرناکې او شاپې دي. د سجستان مشهور ښارونه بست او طاق دي، کوهستان د خراسان له ښارونو څخه دی، د هغو مشهور ښارونه یې سرخس او کوهستان دي چې د دې برخې په پای کې پراته دي.

د درېيم اقليم اتمه برخه

د اتمې برخې په سهیل او لوېدیځ کې په ښارونو کې د تفریح ځایونه دي چې یو ترکي قام پکې پروت دی، دغه ځایونه په لوېدیځ کې د سجستان له سیمې او په سهیل کې له کابل سره یو ځای شوي، د دې ځایونو شمال ته د غور غر او ښار پراته دي چې پلازمېنه یې غزنی دی چې د هندوستان برید دی. د غور په پای کې شمال لوري ته د استرآباد سیمه آواده دی، بیا شمال لوېدیځ لوري ته تر وروستی برخې پورې د هرات ښار دی چې بېدو د خراسان په منځ کې ودان دی، په دې سیمه کې اسفراین، کاشان، فوشنج، مرو، تالقان او جوزجان دي، دلته خراسان له جیحون سیند سره پای مومي، د جیحون پر سیند د خراسان له ښارونو څخه لوېدیځ لوري ته بلخ او ختیځ لوري ته ترمذ ودان دي. د بلخ ښار د ترکي حکومت پلازمېنه ؤ، دغه سیند د دجار د ښارونو له هغه ځایه راوړي چېرته چې د بدخشان بریدونه له هند سره نښلي، د اقليم د دې برخې په سهیل کې او وروسته بیا د دې ختیځ ته وړاندې درومي او بیا د لوېدیځ لور ته گرځي د دې برخې په منځ کې تېرېږي له دې ځایه وروسته دغه سیند د حزناب په نامه یادېږي، بیا شمال لوري ته گرځي او د خراسان نه وزي سیده وړاندې درومي تر دې چې په پنځم اقليم کې د خوارزم په جهیل کې توپېږي. کله چې دغه سیند د دې برخې په منځ کې له جنوب نه د شمال لوري ته مخه اړوي پنځه مرستیال لوی سیندونه ورسره یو ځای کېږي. له ختیځ نه د ختل او د خش په نومونو دوه سیندونه ورسره یو ځای کېږي. همدارنګه په ختیځ کې د تیم له غرونو او د هغو په منځ کې درې نور سیندونه راوړي چې پراخېږي او لوی سیند ترې جوړېږي، له هغو پنځو مرستندویو سیندونو څخه

د وختاب سيند هم دی چې د تبت له ښارونو تهرپري چې د دې برخې په جنوب ختيځ کې پراته دي او د لوېديځ لور ته يو څه خم درومي تر دې چې د دې برخې په شمال کې تر نهمې برخې پورې رسېږي چې نږدې د دې برخې شمال لوري ته ده. د دې په مخ کې يو لوی غر درېږي او د ترکستان او ختل تر منځ د طبيعي دېوال کار ورکوي. له دې غره څخه د تهرېدو يوازې يوه لاره ده چې د دې برخې ختيځ لوري ته په منځ کې ده. دلته فضل بن يحيى د ياجوج ماجوج په څېر يو دېوال جوړ کړی ؤ او په هغو کې يې يوه دروازه ايښې وه، کله چې د وختاب سيند د تبت له سيمې راوړي او دې دروازې ته رارسېږي نو دغه غر يې په منځه کې حایل شي چې دغه سيند د هغو په منځ کې تر لرې ځايه پورې بهېږي تر دې چې د وختاب له سيمې تېر شي او د بلخ بريدونو ته نږدې د جيحون پر سيند ورگډ شي. بيا شمال لوري ته د ترمذ په لوري ورنښکته شي او تر جوزجان پورې بهېږي، او له غور نه په ختيځ کې د دې او د جيحون د سيند تر منځ د خراسان نيسان ولايت دی، هلته د جيحون سيند پر ختيځه غاړه د ختل آبادی دي، خو د دې پر زياته برخه غرونه دي او د وختاب کلي دي د وختاب شمال ته د تيم غر دی چې د جيحون سيند له لوېديځ څخه د خراسان له يوې څنډې پيل کېږي د ختيځ په لور درومي تر دې چې لړۍ يې د «هماليې» له لوی غره سره يو ځای کېږي.

د هماليې شا ته د تبت سيمه ده او د هغې په کوزنی برخه کې د وختاب سيند بهېږي چې د فضل بن يحيى له دروازې سره يو ځای کېږي. د جيحون سيند د دغو غرونو په منځ کې بهېږي، د هغو مرستيال سيندونه هم ټول له همدې غرونو راوړي، له دې مرستيال سيندونو نه يو وختاب سيند هم دی چې له ختيځ نه راوړي او له ترمذ لاندې له هغو سره يو ځای کېږي. د تلخ سيند هم چې خوله يې جوزجان ته نږدې د تيم په غرونو کې ده، له لوېديځه راځي او د جيحون له سيند سره يو ځای کېږي، د دې سيند پر لوېديځه غاړه آمد آباد ښار دی چې د خراسان په سيمه کې دی او د هغو په ختيځ کې د صنعند، اسرا او شني سيمې دي چې ترکي ښارونه دي. ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه فرغانه ده. د ټولو ترکي ښارونو شمال ته د تيم غرونه دي.

د درېيم اقليم نهمه برخه

د دې اقليم د نهمې برخې لوېديځ لوري ته تر منځ پورې د تبت سيمه ده. جنوب ته يې هند دی. ختيځ ته تر پايه پورې د چين ځمکه ده، د دې برخې لاندې د تبت شمال ته د حزلجيه ښار دی چې د ترکستان سيمه ده چې تر وروستۍ برخې غځېدلې ده، د فرغانې ختيځ لوري ته د تغرغر ځمکه ده چې ترکان دي او شمال او ختيځ ته تر وروستۍ حده غځېدلې دي.

د درېيم اقليم لسمه برخه

د دې اقليم په لسمه برخه کې په جنوب کې د چين پاتې برخې دي چې څوړې هم پکې دي، شمال لوري ته د تغرغر ښار ودان دی او د هغو ختيځ لوري ته تر وروستۍ برخې پورې د ترکي قام خرخېره ځمکې دي. د خرخېره د سيمو شمال ته د بل ترکي قام کتمان آبادی دي، هغو ته مخامخ په محيط سمندر کې پر يوه گردې

غره یاقوت ټاپو دی. له دې غره نه د ټاپو په لور هېڅ لاره نشته او دې غره ته له بهر لوري نه ورختل ډېر گران دي. یاقوت ټاپو د ډېرو زهرجنو مارانو ټاټوبی دی، دلته یاقوت هم پرېمانه موندل کېږي. د دې ټاپو د اطرافو اوسېدونکي د خپل خدای ورکړي عقل له مخې یاقوت راباسي، د دې اقلیم په نهمه او لسمه برخه کې د خراسان شا ته پر ټولو غرونو د ترکانو بې شمېره قومونه مېشت دي. دغه کوچي قومونه مېرې، وزې، اسونه، اوسبان او غوایان پالي. د دې څارویو نسلونه روزي او په هغه سپرلي هم کوي او هغه حلالوي او خوري یې هم. د دوی قبیلې بې شمېره دي چې یوازې الله ج یې په شمېر خبر دی، ځینې پکې مسلمان دي چې د جیحون پر څنډو شاوخوا ته پراته دي او د اور پالونکیو کفارو سره هغوی جهاد هم کوي، هغوی بندیانوي او په شاوخوا نږدې هېوادونو کې یې پلوري. دغه خلک تر خراسان، هند او عراق پورې تگ راتگ لري.

څلورم اقلیم

د څلورم اقلیم لومړۍ برخه

دغه اقلیم له درېیم اقلیم سره په شمال کې یو ځای کېږي. د دې برخې په لوېدیځ لوري کې د محیط سمندر یوه مستطیلي ټوټه ده چې له جنوب نه پیلېږي او تر شماله غځېږي. جنوب لوري ته پر دې ټوټه د طنجه ښار ودان دی. د طنجه له ښکته برخې همدغه ټوټه د ۱۲ میلو د تنگ خلیج په بڼه د طریف او خضراء ټاپو تر منځ بهېږي چې شمال ته یې د خضراء ټاپو (الجزیره) او جنوب ته یې مجاز مانۍ او سبته پراته دي. دغه ټوټه د ختیځ لوري ته وړاندې درومي او د اقلیم د پنځمې برخې په منځ کې پای مومي، دا چې څومره وړاندې درومي پراخېږي، تر دې چې د دې اقلیم څلور برخې په خپله لمن کې رانغاړي، د درېیم او پنځم اقلیم ته نږدې نږدې پنځمه برخه هم چې وروسته به پرې رڼا اچوو هغو ته د شام سمندر وایي، ډېر ټاپوگان پکې دي چې په هغو کې لویې جزیرې لوېدیځ لوري ته یابسه، مایرفه، منرقه، سردانیه او صقلیه (سلسی) په هغو کې تر ټولو لوی ټاپو دی، بیا بلونس، اقریطش او ورپسې قبرص دي، مور به دا ټول پر خپل ځای بیان کړو. د دې اقلیم د درېیمې برخې له پایه او د پنځم اقلیم د درېیمې برخې له منځه د روم له سمندرګي د بنادقه خلیج راوتی دی چې د شمال لوري ته درومي او د دې برخې له منځه د لوېدیځ په لوري گرځي د پنځم اقلیم تر دوهمې برخې پورې رسېږي او پای مومي. د روم له سمندرګي نه د قسطنطینې خلیج هم راوړي، دا د پنځم اقلیم د څلورمې برخې په پای کې شمال لور ته په ډېره کم سورې تنګۍ کې تېرېږي تر دې چې غیښي پکې رسېږي، د اقلیم تر پایه درومي او د شپږم اقلیم تر څلورمې برخې پورې رسېږي، بیا د شپږم اقلیم تر بشپړې او یا د پنځمې برخې او د شپږمې برخې له نیمايي برخې تېرېږي د ختیځ لوري ته د تور سمندرګي لوري ته ورگرځي، چې مور به په خپل ځای کې پرې رڼا واچوو. له دې ځایه د روم سمندرګي له محیط سمندر وزي په درېیم اقلیم کې د طنجه خلیج په نامه پراخېږي، نو د خلیج سهیل لوري ته یوه وړوکې ټوټه پاتې کېږي، پر همدې ټوټه په مجمع البحرین کې د طنجه ښار پروت دی، له طنجه وروسته د روم په سمندرګي کې د بسته ښار دی، ورپسې قطاون دی، بیا بادیس دی، بیا سمندر په ختیځ کې د دې برخې توره برخه په اوبو کې ډوبوي او درېیمې برخې ته وزي. په دې برخه

کې ډېره آبادي دې لوري او د خليج شمال لوري ته ده، دا ټوله د اندلس سيمه ده. د دې لوېديځه برخه د محيط سمندر او روم سمندرگي تر منځ ده، چې لومړی ښار يې له مجمع البحرين سره طريف دی. د طريف ختيځ ته د روم سمندرگي پر غاړه خضرا ټاپو، بيا مالطه ورپسې منقب او بيا مريه دي، له مريه ښکته د محيط سمندر لوېديځ لوري ته هغو ته نږدې شريق دی، بيا لبله ده، لبله ته نږدې په محيط سمندر کې قادس ټاپو دی، د شريق او لبله ختيځ لوري ته اشبيليه ورپسې اشتجه، قرطبه او مدليه او بيا غرناطه، جيان او ابده او بيا ورپسې دادياش او بسطه پراته دي. تر هغو لاندې شتمريه او سلب دي چې د لوېديځ لوري ته په محيط سمندر کې دي. د هغو دواړو ختيځ لوري ته بلطوس او ماروه او يابره، ورپسې غافق او بزجاله بيا فلعه او رياح دي، پر محيط سمندر د لوېديځ لوري ته تر هغه لاندې اشبوته دی او ختيځ لوري ته د باجه نهر پر غاړه شنترين دی. همدلته موزيه ده، بيا قنطره السيف دی، اشبوينې ته مخامخ ختيځ لوري ته د شارات غر دی چې له هغه ځايه له لوېديځه پيلېري او د ختيځ لوري د شمال تر وروستی برخې پورې رسېږي او د سالم ښار په نيمايي کې پای مومي. د دې غره کوزنی خوا ته د نورنه ختيځ لوري ته طليله ده، بيا الحجاره دره ده، بيا سالم ښار دی، د همدې ښار د لومړی برخې او اشبونه تر منځ د قلمريه ښار دی. دا ټول د اندلس لوېديځه برخه ده، د اندلس ختيځ لوري ته د روم سمندرگي پر غاړه له مريد وروسته قرطاجنه ده، بيا لفته، ورپسې دانيه تر هغه وروسته بلنسيه، تر ترنوشه پورې ده چې دا د ختيځ وروستی برخه ده، تر دې لاندې شمال لور ته ليورقه او شقوره دي، دا دواړه له بطة او قلعه الرياح سره يو ځای شوې دي چې دا له لوېديځ اندلس سره تړاو لري. ختيځ لوري ته مرسيه ده بيا په شمال کې تر بلنسيه لاندې شاطبه ده، بيا شقر ورپسې طرطوشه او بيا طرنوله ده چې د دې برخې په پای کې ده، بيا شمال لوري ته تر دې لاندې د منجاله او ريده سيمې دي چې لوېديځ لوري ته له شقوره او طليله سره نښتې دي، بيا تر طرطوشه لاندې ختيځ لوري ته افراغه او شمال لوري ته يانې د سالم ښار ختيځ لوري ته قلعه ايوب او بيا سرقطه او بيا لارده دي چې په شمال ختيځ کې وروستی ښار دی.

د څلورم اقليم دوهمه برخه

د دې اقليم دوهمه برخه تر اوبو لاندې ده، خو په شمال کې لږ لوېديځه برخه وچه ده، په دې کې د برنات غره (برنات) پاتې برخه ده، يانې دغه غر گړنگونه لري، که څوک د پنځم اقليم د لومړی برخې له وروستيو نه روان شي نو دې ته به ورسېږي، دا د محيط سمندر په وروستی غاړه او د پنځم اقليم د لومړی برخې له وروستيو څخه پيلېري د جنوب ختيځ لور ته درومي او له جنوب نه يو څه د ختيځ لوري ته لږ بېرته د څلورم اقليم له لومړی برخې نه دوهمې برخې ته ورځي. دلته په هغو کې درې دي، چې د ورسره نښتې هوارې په لور درومي چې د فشکونيه خاوره ورته وايي. په دې کې د خريده او قرقشونه ښارونه ودان دي، د همدې برخې د روم سمندرگي پر غاړه د بارسلونا ښار ودان دی، بيا اربومنه دی، بيا په دې سمندر کې چې دغه برخه يې تر فشار لاندې ده ډېر ټاپوگان شته دي چې زياتره يې د وړوکوالي له لامله له اوسېدونکو تش دي، خو د لوېديځ لوري ته يې د سردانيه ټاپو دی او ختيځ لوري ته يې صقيه (سلسي) ټاپو دی، چې څلورو خواو ته پراخ دی، ويل کېږي چې

دا تر اوه سوه ميله پورې راڅرخي او ډېر بناړونه پکې ودان دي، چې مشهور يې سرقوسه، بلرم، طربغه، مازر او مسيني دي، دغه ټاپو د افريقا خاورې ته مخامخ دی او د دواړو تر منځ د عروش او مالطه ټاپوگان دي.

د څلورم اقليم درېيمه برخه

د دې اقليم درېيمه برخه په اوبو کې ډوبه ده خو شمال لوېديځ لور ته د دې ټوټې تر اوبو لاندې نه دي. لوېديځ لوري ته د قلوريه سيمه ده، په منځ کې يې ابکيرده ده او په ختيځ کې د بناذقه آبادی دي.

د څلورم اقليم څلورمه برخه

د دې اقليم څلورمه برخه هم تر اوبو لاندې ده، لکه چې مخکې ياد شوي د دې ټاپوگان هم ډېر دي او زياتره شاړ او له آبادی تش دي. شمال لوېديځ لور ته يې د بونس او د اقریطش (کرت) ټاپوگان آباد دي، اقریطش د مستطيل په بڼه له منځنۍ برخې جنوب ختيځ لور ته تللی دی.

د څلورم اقليم پنځمه برخه

د دغه اقليم پنځمه برخه هم تر اوبو لاندې ده، چې جنوب او لوېديځ ته د يوه لوی مثلث په بڼه ده، د دې مثلث لوېديځه برخه د دې برخې په پای کې ختمېږي او جنوبي څنډه يې نږدې $\frac{2}{3}$ ختمېږي او د دې برخې په لوېديځ کې $\frac{1}{3}$ برخه پاتې کېږي چې شمالي ټوټه يې د لوېديځ لور ته له سمندر سره موازي راگرځي، په سهيلي نيمايي کې يې د شام څوړې سيمې دي. د هغو په منځ کې لکام غر تېرېږي شمال ته د شام تر پايه پورې غځېدلی دی. بيا له هغه ځايه لوري بدلوي او د ختيځ او شمالي قطر په لور درومي، له راگرځېدلو وروسته د سلسله غرونو په نامه يادېږي. دغه غر له دې ځايه د پنځم اقليم په لور ځي او له گرځېدو وروسته په ختيځ کې د ټاپوگانو د بناړونو له يوې ټوټې تېرېږي او د ختيځ لور ته دوام کوي. بيا د لوېديځ په لور راگرځي چې څو سره يو ځای شوي غرونه يې په مخه کې خنډ کېږي او دغه غر د روم سمندرگي له بهرنۍ څنډې سره پای مومي. په دې کې ډېر ناوونه او درې دي چې دردب ورته وايي، دغه درې د ارمني آباديو په لور وړاندې درومي، په همدې برخه کې ارمني قومونه مېشت دي چې د دې غرونو او د سلسله غره تر منځ راغلې دي. سهيل ته د شام مخ څوړې سيمې دي او د لکام غر د روم سمندرگي او د وروستۍ برخې تر منځ له جنوب نه تر شماله غځېدلی دی. داسې چې د لومړۍ برخې په سهيل کې د سمندر پر غاړه انظرس بناړ ودان دی چې له غزې او طربلس سره نښتی. دغه دواړه بناړونه د درېيم اقليم د سمندر پر غاړه پراته دي. د انظرطوس په شمال کې جبله بيا لازقيه ورپسې اسکندرونه او بيا سلوقيه آباد دی. تر هغو وروسته د شمال لوري ته د روم سيمه ده. د لکام غره (چې د سمندر له وروستۍ برخې سره د هغو د څنډې په منځ کې حايل دی) ته مخامخ د شام هغه پاسنی برخه ده چې سهيل

لوېديځ لوري ته يې حصن الحواني دی. دغه کلا د حشيشة الاسماعيليه ؤ ده، چې اوسمهال د فدايانو په نامه مشهور دي او دغه کلا ته مصيات ويل کېږي، د انطرسوس ته مخامخ ده. د غره ختيځ لوري ته دې کلا ته مخامخ د حمص شمال لوري ته د سليمه ښار دی او له مصيات نه شمال لوري ته د غره او سمندر تر منځ د انطاکيې ښار ودان دی او هغو ته مخامخ ختيځ لور ته مصره دی. د مصره ختيځ لوري ته مراغه او د انطاکيې شمال ته مصيصة دی، ورپسې اذنه او بيا طرسوس دی چې د شام وروستی برخه ده، د دې غره نه لوېديځ لوري ته د هغو ښارونو مخامخ قنسرین او بيا عين زربه دي. د غره ختيځ لوري ته د قنسرین سره موازي حلب دی، بيدو زربه ته مخامخ منبځ دی چې د شام وروستی ښار دی، د دروب ښي لوري ته د دروب او روم سمندرگي تر منځ د روميانو آبادی دي چې نن سبا د ترکي حکومت تر حکم لاندې دي، د هغوی حاکم ابن عثمان دی د دغو کليو د سمندر پر غاړه د انطاکيې او علایا ښارونه ودان دي. په اومني آباديو کې چې د درو لرونکي غره او د سلسله غرونو تر منځ دي د مرعش، ملطيه او مصره ښارونه هم دي چې د شمال تر وروستيو برخو آباد دي. د دې اقليم په پنځمه برخه کې په ارميني ښارونو کې د جيحون او د هغه ښي اړخ ته د سمون سيندونه تېرېږي، جيحون جنوب لور ته بهېږي له درو نه وړاندې تېرېږي طرسوس او بيا له مصيصة نه تېرېږي، بيا شمال لوري ته گرځي تر دې چې د سلوقيه په جنوب کې د روم سمندرگي ته ورلوېږي. په همدې ډول د سيحون سيند جيحون ته مخامخ د معرة او مرعش سره موازي بهېږي د درو لرونکي غره نه وړاندې شام ته ننوزي. بيا عيش زربه ته بهېږي او تر جيحون سيند وړاندې تېرېږي. بيا شمال لوېديځ لور ته گرځي له مصيصة سره په څنگ کې تېرېږي او په لوېديځ کې له جيحون سره يو ځای کېږي. د ټاپو د آباديو جنوب لوري ته چې د لکام غره گرځندی او سلسله غره په منځ کې رافضه، رقه، حران، سروج، رها، نصيبين او سمياط آباد دي، آمد د سلسله غره لاندې د شمالي برخې په وروستيو کې دی، دا د ختيځې برخې پای هم دی. د همدې ټوټې په منځ کې د فرات او دجلې سيندونه بهېږي. دا دواړه له پنځم اقليم څخه راوړي او په جنوب کې له ارميني آباديو تېرېږي تر سلسله غره وړاندې تېرېږي. اوس د فرات سيند له سمياط او د سروج له لوېديځه وزي ختيځ لوري ته گرځي د رافضه او رقه تر څنگ تېرېږي او د شپږمې برخې په لور درومي. دجله د آمد له ختيځه درومي او ډېر زر د ختيځ لور ته مخه کوي او د شپږمې برخې په لور ځي.

د څلورم اقليم شپږمه برخه

د دې اقليم په شپږمه برخه کې لوېديځ لوري ته د جزيرې ښار دی، د جزيرې د ښارونو ختيځ ته د عراق ښارونه دي چې له هغو سره يو ځای شوي دي او نږدې د دې برخې په پای کې ختمېږي. د عراق له پایه د اصفهان غر پيلېږي چې د دې برخې له سهيل نه لږ تيتېږي او وړاندې درومي، چې بيا په شمال کې وروستی برخې ته رسېږي راگرځي او له شپږمې برخې وزي، سيده وړاندې درومي په پنځمه برخه کې له سلسله غره سره گډېږي، چې په شپږمه برخه کې بيا په لوېديځ او ختيځ دوو څانگو وېشل کېږي. د لوېديځې څانگې له جنوب لوري

یې د اقلیم په پنځمه برخه کې د فرات سیند ترې سرچینه اخلي او له شمال څخه یې د دجلې سیند، فرات شپږمې برخې ته درومي او له قرقيسیا څخه تېرېږي، دلته له هغو نه یو بل بناخ بېلېږي چې شمال لوري ته درومي او د جزیرې خاورې ته ننوزي، هلته پر څلورو لوریو راگرځي او پای مومي. فرات له قرقيسیانه تېرېږي او ډېر زړ د جنوب لوري ته مخ اړوي، له خابور سره نږدې تېرېږي د رحبه تر لوېدیځ پورې رسېږي هلته څو څانگې ترې بېلېږي چې له هغو نه یې ځینې څانگې له کوفې تېرېږي، ځینې یې د بن ابی بعیره له ماڼۍ او جامعین نه. بیا دا ټولې څانگې د دې برخې جنوبی لوري ته تر درېیم اقلیم پورې رسېږي، هلته د حیره او قادسیې د ختیځ لوري نه راگرځي.

فرات له رحبه څخه د ختیځ په لور بهېږي سیده د هیت شمال ته رسېږي. بیا د زاب او انبار له سهیل څخه تېرېږي بغداد ته نږدې له دجلې سره یو ځای کېږي. د دجلې سیند کله چې له پنځمې برخې څخه شپږمې ته ننوزي او د ابن عمر د ټاپو شمال ته له موصل او تکرېت نه تېرېږي او حدیثه ته رسېږي نو بیا سهیل لور ته اوږي، په ختیځ کې له حدیثه نه تېرېږي ذاب کبیر او ذاب صغیر هم ختیځ لور ته پرېږدي سیده له سهیل نه د قادسیې په لور درومي او بغداد ته رسېږي او د فرات له سیند سره یو ځای کېږي، بیا په سهیل کې د جرجرایا له لوېدیځه تېرېږي او د درېیم اقلیم یوې برخې ته ورځي. دلته یې څانگې او نهرونه خپرېږي او بیا دا ټولې څانگې بېرته سره یو ځای کېږي او له عبادان سره د فارس خلیج ته ورتویږي.

په بغداد کې تر یو ځای کېدو مخکې د دجلې او فرات په دواښه کې د جزیرې بناړ پروت دی. کله چې دجله تر بغداد وړاندې تېر شي نو یو بل سیند چې له شمال ختیځ نه راځي ورسره یو ځای کېږي. دغه مرستندوی سیند بغداد ته مخامخ د ختیځ له لوري د نهروان بناړونو ته درومي بیا سهیل ته مخه کوي او په درېیم اقلیم کې له ورننوتلو مخکې له دجلې سره یو ځای کېږي، د همدې سیند او د عراق او عجم د غرونو په منځنۍ سیمه کې د جلولا بناړ دی او د هغو ختیځ لوري ته له غره سره حلوان او حیمره بناړونه دي، د دې برخې په لوېدیځه ټوټه کې یو غر شامل دی چې د اعاجم له غره نه پیلېږي او د ختیځ په لور غځېږي، او تر وروستۍ څنډې پورې رسېږي، دې ته د شهر زور غرونه وايي، دغه غر هم د نهر لوېدیځه برخه په دوو ټوټو وېشي، د دې وړوکې ټوټې سهیل ته او د اصفهان شمال لوېدیځ ته د خونجان بناړ دی، دې ټوټې ته بلد هلوس وايي او په منځ کې یې د نهاوند بناړ دی او د نهاوند شمال ته هلته چې دوه غرونه سره یو ځای کېږي لوېدیځ لوري ته یې زور بناړ دی او د هغو په پای کې دینور بناړ دی، په دوهمه وړوکې ټوټه کې د ارمنیا د سیمې یو څه برخه شامله ده، چې پلازمېنه یې مراغه ده، د عراق غره ته مخامخ چې کومه برخه آباءه ده باریا ورته ویل کېږي، دا د کردانو استوګنځایونه دي او زاب کبیر او زاب صغیر چې پر دجله پراته دي د دې شا ته دي. د دې ټوټې په پای کې ختیځ لوري ته د آذربایجان بناړ ودان دی چې تبریز او بیدقان هم پکې شامل دي. د دې برخې په شمال ختیځه ګوښه کې د تیطش سیند یوه برخه هم ده چې دلته ورته د خزر سیند وايي.

د څلورم اقليم اوومه برخه

د دې اقليم د اوومې برخې سهيل لوېديځ ته زياتره د هلوس ښار راغلی دی چې همدان او قزوین هم پکې شامل دي. د هلوس پاتې برخه په درېيم اقليم کې ده چې په هغو کې اصفهان هم دی، دغه ځمکه په سهيل کې يو غره راښکېل کړې ده چې د دې لوېديځ لوري ته تللی د درېيم اقليم له شپږمې برخې نه تېرېږي او څلورم اقليم ته ننوزي او بيا د ختيځ له لوري د عراق له غرونو سره يو ځای کېږي. د عراق د غره يادونه تېره شوه او دا مو هم وويل چې د هغو په ختيځې ټوټې کې د هلوس ښارونه په لمن کې نغښتي دي. دغه غر چې پر اصفهان راگرځېدلی له درېيم اقليم نه د شمال لور ته ښکته شوی د هغو اوومې برخې ته تللی دی او له ختيځه د هلوس ښارونه په غېږ کې رانغاړي. دلته تر هغه لاندې کاشان دی، بيا قم دی او بيا نږدې نيم واټن وهي لږ لوېديځ لوري ته مخه کوي، بيا په دايروي ډول بېرته راگرځي او د ختيځ او بيا شمال لور ته مخه گرځوي او وړاندې ځي، تر دې چې د پنځم اقليم لور ته ځي. د هغو په گرځنيو کې د ري ښار ودان دی. د دې له لوري اړولو سره يو بل غر هم پيلېږي چې تر لوېديځه د دې برخې تر پايه غځېدلی دی، دلته يې جنوب لوري ته د قزوین په شمال کې او د ري شمال ختيځ لور ته له هغو سره تر منځنۍ برخې پورې نښتی، بيا تر پنځم اقليم پورې د دغو غرونو او د طبرستان د يوې برخې په منځ کې د طبرستان ښار دی، له پنځم اقليم نه دې برخې ته داخلېږي له لوېديځه د ختيځ تر نيمايي برخې پورې د ري غره ته نږدې د جرجان آبادی دي چې بطام هم پکې دی، د دې غره شا ته د دې برخې لږ ساحه شته چې په پاتې برخه کې يې ځنگلونه دي چې د فارس او خراسان تر منځ واقع دي او د کاشان په ختيځ کې دي. د دې ځنگلونو په پای کې له غره سره نږدې د استر آباد ښار پروت دی او د دې برخې تر پايه ختيځ ته د نښاپور ښار دی، بيا تر وروستۍ برخې پورې مرو شاه جهان دی، د هغو شمال ته د جرجان ختيځ لوري ته او د دې برخې په وروستي ختيځ لوري کې مهرجان، خارزون او طوس پراته دي. دا ټول د غرونو په منځ کې دي. د هغو شمال ته د نسا سيمه ده چې له شمال او ختيځ نه په ډبرينو ميدانونو راحاطه شوې ده.

د څلورم اقليم اتمه برخه

د دغه اقليم په اتمه برخه کې لوېديځ لوري ته د جيحون سيند دی چې له جنوب نه شمال لور ته بهېږي، د دې سيند په لوېديځه غاړه د خراسان روم او آئل آباد دي، همدارنگه د خوارزم د سيمې ظاهريه او جرجانيه دي. دا له سهيل لوېديځ لوري استر آباد په غېږ کې نيسي چې په اوومه برخه کې دی او د اتمې برخې د مغرب لور ته وړاندې ځي، په دې زاويه کې د هرارف او جوزجان پاتې برخې دي تر دې چې د بتم له غره سره يو ځای کېږي. لکه چې هلته مو يادونه وکړه دلته د جيحون سيند په ختيځ کې او د دې برخې په سهيل کې بخاراده، بيا صفد دی. د صفد پلازمېنه سمرقند دی، ورپسې سردار او اشنه سيمې دي، ختيځ لوري ته جنجیده دي چې همدلته دغه برخه پای مومي.

د سمرقند، اشنه او د اشنه په شمال کې د ایلاق سیمې دي، بیا د هغو شمال لوري ته د شاش علاقه ده، همدلته د ختیځ لوري ته دغه برخه پای مومي د دغه ټوټې په جنوب کې د فرغانې پاتې سیمه ده.

د څلورم اقلیم نهمه او لسمه برخه

له دې ټوټې نه چې په نهمه برخه کې ده د شاش (چاچ) سیند راوړي چې د اتمې برخې له ساره څخه تېرېږي او د جیحون په سیند کې په هغه ځای کې ورتویږي چې له اتمې برخې تېرېږي او د پنځم اقلیم په لور بهېږي. له دې سره د ایلاق له سیمې سره یو بل سیند هم یو ځای کېږي، چې د تبت له سرحد نه د درېیم اقلیم له نهمې برخې څخه راځي، او پخوا تر دې چې له نهمې برخې ووزي له هغه سره د فرغانې سیند هم یو ځای کېږي. د شاش سیند لوري ته د جبراغون غر دی چې له پنځم اقلیم څخه پیلېږي، ختیځ لوري لږ شمال ته متمایل وگرځي په نهمه برخه کې شاش راگیروي او بیا وړاندې درومي، بیا نهمې برخې ته مخه کوي او له هغه ځایه شاش او فرغانه رانغاړي او درېیم اقلیم ته داخلېږي. د دې برخې په منځ کې د شاش سیند او د هغو د غره د یوې برخې تر منځ د فاراب سیمې دي. او د دې او د بخارا او خوارزم د سیمو تر منځ شگلن میدانونه دي. د دې برخې شمال او ختیځ کونج ته د خجند سیمه ده. چې په هغو کې اسیجاب او طراز آباد دي. د دې اقلیم په لوېدیځه نهمه برخه کې د فرغانې او شاش له سیمو وروسته په سهیل کې خزلجیه سیمه ده او په شمال کې د خلیجه ځمکې او په ټوله ختیځه برخه کې د گیماکیه سیمې دي چې ټوله لسمه برخه یې نیولې او د قوقیا (قاف) سره چې په ختیځ کې په وروستی څنډه دی نښلي. د محیط سمندر پر څنډه د یاجوج او ماجوج غر (قاف غر) دی دا ټول قومونه له ترکي قبیلو سره تړاو لري.

پنځم اقلیم

د پنځم اقلیم لومړۍ برخه

د پنځم اقلیم زیاتره برخه په اوبو کې ډوبه ده، البته لږه برخه یې سهیل او ختیځ لوري ته تر اوبو راوتلې، دا چې محیط سمندر د دې برخې له لوېدیځ لوري نه په پنځم، شپږم او اووم اقلیم کې شاملېږي کومه برخه چې سهیل لوري ته له اوبو راوتلې د مثلث په څېر ده او له اندلس سره یو ځای شوې ده، په همدې کې د اندلس پاتې برخه لیدل کېږي چې سمندر له دوو لوریو څخه را ایساره کړې ده لکه چې د مثلث دوې څنډې وي، داسې چې د لوېدیځ اندلس له پاتې برخې څخه د سمندر پر څنډه د سهیل او لوېدیځې برخې په پیل کې د سعور ښار ودان دی، د هغو ختیځ ته سلمنکه دی، په منځ کې یې سموره دی، د سلمنکه ختیځ لوري ته ایله دی چې د سهیل په پای کې دی، د هغو ختیځ لوري ته د قستالیه سیمه ده چې د شقونیه ښار پکې آباد دی، د هغو شمال ته بیا د لیون او برغشت ځمکه ده، بیا د هغو شا ته د شمال لوري ته د جلیقیه سیمه ده چې د دې مثلث تر زاویې پورې غځېدلې ده، د لوېدیځې ضلعې په پای کې د سمندر پر غاړه شنیتاقو (د یعقوب ښار) آباد دی، په دې برخه کې د ختیځ اندلس مشهور ښار شطیله ودان دی لکه په سهیل کې چې قساله دی. بیا د قساله او برغشت تر منځ ناچزه دی، د ځمکې د دې ټوټې په منځ کې یو لوی غر لیدل کېږي چې د شمال ختیځې څنډې او سمندر سره

موازي پروت دی پخوا تر دې چې په څلورم اقليم کې له روم سمندرگي سره يو ځای شي دغه غر د دې ضلعي او سمندر سره د نیلونه سره نږدې په ختيځ کې يو ځای کېږي.

گواکې دغه غر له ختيځ لوري د اندلس د خوندي کولو لپاره يو طبيعي دېوال دی. د دې غره لارې او درې د غشکونيه بناونو په لور وتلې دي چې يو انگریزی قام دی، له هغوی سره په څلورم اقليم کې د روم سمندرگي پر څنډو کرشکونه او بونه ودان دي، د هغوی دواړو شاته په شمال کې خريده او مرقشونه دي. او په پنځم اقليم کې د خريده شمال ته طلوشه دی، او په دې برخه کې چې د ځمکې يوه هواره ټوټه ختيځ لوري ته ده د مثلث په بڼه ده چې حاده زاويه يې ختيځ لوري ته د برنات «پيرينه» غره شاته ده. په دې برخه کې د محيط سمندر پر څنډه په هغه برخه کې چې د برنات غر دی د يڼونه بناړ آباد دی، د دې برخې په شمال ختيځه گوښه کې د دې ټوټې په پای کې تر پایه د نيطو سيمې دي چې انگریزی قام دی.

د پنځم اقليم دوهمه برخه

د دې اقليم په دوهمه برخه کې لوېديځ لوري ته د غشکونيه سيمه ده او په شمال کې يې د نبطو او برغشت ځمکې دي چې پاس مو يې يادونه وکړه. د غشکونيه د ختيځې برخې شمال ته د ځمکې يوه ټوټه د روم له سمندرگي نه د داړې په څېر راوتلې ده. چې د ختيځ لوري ته يو څه کبره شوې ده، د غشکونيه سيمه د هغو په لوېديځ کې د سمندر تر خليج پورې ورننوتلې ده، د دې ټوټې په شمالي سر کې د جنوه آبادی دي، شمال ته دې ته مخامخ د نيت جون غر دی، د هغو شمال ته مخامخ د برغونه خاوره ده، په ختيځ کې د جنوه له هغه ټوټې نه چې د روم له سمندرگي راوتلې بله ټوټه ده چې له سمندرگي راوتلې، د دې دواړو ټوټو تر منځ يو خليج دی چې په وچه کې ننوتلی دی. د دې خليج لوېديځ لوري ته نېش دی، او ختيځ لوري ته يې د رومه الکبرا بناړ دی چې د فرنگي پاچاهانو پلازمېنه ده، د دوی د پاپ (لوی پادري) او پطريق اعظم هستوگنځی دی. د هغو شاندارې ودانې او حيرانوونکې عبادتخونې او غير معمولي کلیساگانې په نړۍ کې مشهورې دي. په دې کې حيرانوونکې نهرونه دي چې د دې بناړ په زړه کې له ختيځه لوېديځ لوري ته بهېږي او د اوسپنې پر فرش بهېږي، په دې بناړ کې د پطرس او بولس کلیساوې دي چې د حضرت عیسی ع ملگري وو او همدلته بنځ شوي دي. د روم د بناړ شمال ته د دې برخې په پای کې د افترنصيصة (فرانسې) آبادی دي، او د روم سمندرگي پر هغه څنډه چې د روم بناړ دی، ختيځ ته يې د ناپل سيمه ده چې له قلوريې بناړ سره چې يو انگریزی بناړ دی يو ځای شوی. شمال ته يې د بناذقه خليج يوه برخه ده چې په درېيمه برخه کې دلته د لوېديځ او شمال لوري ته وړاندې نوزي، او نږدې د دې په نيمايي کې پای مومي. پر همدې برخه د بناذقه «ونيز» ډېرې آبادی دي، چې له جنوب لوري نه د محيط سمندر او دې برخې په منځ کې پيلېږي. په شپږم اقليم کې شمال لوري ته د انکلايه آبادی دي.

د پنځم اقلیم درېیمه برخه

د دې اقلیم د درېیمې برخې لوېدیځ لوري ته د بنادقه خلیج او روم سمندرګي تر منځ د قلوریه کلي دي. چې له ختیځ لوري د روم سمندرګي را ایسارې کړې، په څلورم اقلیم کې د دې کلیو په وچه سیمه کې د روم سمندرګي د یوه خلیج په بڼه یو ځای شوی دی چې د دوو څنډو تر منځ دی چې له سمندر نه راوتلې او د شمال لوري ته تر یوې برخې پورې راغلی دی. د قلوریه ختیځ لوري ته د انکیرده آبادی دي چې د بنادقه خلیج او روم سمندرګي تر منځ په ټاپو وزمې کې دي. د بنادقه خلیج دغه د شمال په لور غځېدلې آبادی له ختیځ لوري را ایسارې کړې دي. بیا دغه خلیج د شمال په وروستی برخه کې د لوېدیځ په لور مخه اړوي او خلیج ته مخامخ موازي په څلورم اقلیم کې یو لوی غردی چې د هغه د ساتونکي په څېر د شمال لور ته غځېدلی او بیا شپږم اقلیم ته ننوزي او له دې سره بیل د لوېدیځ لور ته گرځي، تر دې چې خلیج ته مخامخ شمال لوري ته د انکلايه په آبادیو کې پای ته رسېږي. دا د جرمن قومونو آبادی دي چې وروسته به یې بیان راشي. په دې خلیج او د خلیج او غره تر منځ تر کومه ځایه چې دواړه غځېدلي دي د بنادقه کلي دي، کله چې دا دواړه د لوېدیځ پر لور ادامه کوي نو د دوی تر منځ په حروایا کې او د خلیج پر څنډو جرمن قومونه دي.

د پنځم اقلیم څلورمه برخه

د دې اقلیم په څلورمه برخه کې د سهیل لور ته د روم سمندرګي یوه برخه ورننوتلې ده چې د څلورم اقلیم په لور تللې ده او د پنډې ډارې (غانس) په څېر ده، همدغسې د شمال لور ته راوتلې ده او د دې دوو ټوټو تر منځ یو وړوکی خلیج دی. د دې برخې په پای کې د ختیځ سمندر ټوټې دي چې په شمال کې یې د قسطنطنیې خلیج وتلی دی. دغه خلیج له جنوبي څنډې څخه د شمالي څنډې په لور درومي تر دې چې شپږم اقلیم ته ننوزي. هلته سمدستي د ختیځ په لور مخه کوي او تر نیطش سمندر پورې وړاندې ځي. چې په پنځمه برخه او تر هغو وړاندې لږ برخه په څلورمه برخه او تر هغو وروسته په شپږم اقلیم کې دي، چې وروسته به رڼا پرې واچوو. د قسطنطنیې ښار د دې خلیج ختیځ لوري ته دی او د دې برخې په پای کې شمال لوري ته پروت دی. د یو لوی ښار دی چې د رومي امپراتورانو پلازمېنه وه. په دې کې د لویو ودانیو او پنډو دېوالونو نښې دومره زیاتې دي چې کیسې یې په عامو خلکو کې ډېرې مشهورې دي. د دې برخې په هغه ټوټه کې چې د روم سمندرګي او قسطنطنیې د خلیج تر منځ دي د مقدونیې کلي دي چې د یونانیانو تر حکم لاندې پاتې شوي دي. په همدې کلیو کې د دوی د هېواد لومړی بنسټ کېښودل شو. د دې خلیج ختیځ لوري ته تر آخره د باطوس د ځمکې یوه برخه ده. زما په اند په هغه وخت کې دغه قوم د ترکمنو د واکمنۍ برخه ده او د ابن عثمان واکمني پرې ټینګه ده، پلازمېنه یې برصه ده، دوی د بېلابېلو قومونو تر حکم لاندې اوسېدلي دي تر دې چې اوس د ترکمنانو تر حکم لاندې دي.

د پنځم اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم په پنځمه برخه کې په سهيل لوېديځ کې د باطوس سيمه ده، د باطوس شمال ته تر وروستۍ برخې پورې د عموريه ټاټوبۍ دی، د عموريه ختيځ لوري ته د قباقيب سيند بهېري چې د فرات سيند مرستيال دی او همدلته له يوه غره نه راوړي او جنوب لور ته بهېري تر دې چې له فرات سره يو ځای شي. تر دې وړاندې چې فرات له دې برخې ووزي او څلورم اقليم ته ننوزي چې قباقيب او فرات سره يو ځای شي له دې نه لوېديځ لوري ته تر وروستۍ برخې پورې د سيحون سيند خوله ده او بيا يې لوېديځ لور ته د سيحون نهر دی. دغه دواړه سيندونه سيده بهېري چې پاس يې يادونه شوې ده، همدلته د فرات سيند ختيځ لوري ته د دجلې سيند خوله ده چې له هغو برخې سره موازي بهېري تر دې چې له بغداد سره له فرات سره د سهيل او ختيځ تر منځ په زاويه يو ځای کېږي. د هغه غره تر شا چې د دجلې سيند ترې راوړي د ميافارقين ښار دی، د قباقيب سيند چې پاس يې يادونه وشوه دغه برخه په دوو څانگو وېشي، يوه سهيل لوېديځ لوري ته چې د باطوس ځمکې دي او له باطوس نه ښکته تر وروستۍ برخې شمال لوري ته او د هغه غره شا ته چې قباقيب سيند ترې سرچينه اخلي د عموريه ټاټوبۍ دی، بله شمال څانگه ده، جنوب لوري ته له دې ځايه $\frac{1}{3}$ واټن کې د فرات او دجلې سر بندونه دي او شمال لوري ته له عموريه ټاټوبۍ سره نښتی د قباقيب غره شا ته تر ډېره ځايه د بلتان خاوره غوړېدلې ده او د فرات له سربند د خولې، سره نږدې د حرشنه ښار ودان دی او په شمال ختيځ کې د نيطش سمندرگي يوه ټوټه ورسره يو ځای شوې چې د قسطنطنيې خليج يې مرستيال دی.

د پنځم اقليم شپږمه برخه

د دې اقليم په شپږمه برخه کې جنوب لوېديځ ته د ارمنيا غبرگ ښارونه دي چې له ختيځه پيلېږي او د دې برخې تر نيمايي پورې رسېږي. د دې آباديو سهيل لوېديځ ته اردن دی او شمال ته يې تفليس او ديبل دي، د اردن ختيځ ته د خلاط او بردعه ښارونه دي، او سهيل ته لږ د ختيځ په لور شا ته د ارمنيا ښار دی، له دې ځايه د ارمنيا سيمه پيلېږي او تر څلورم اقليم پورې غځېږي، هلته د اکراو (ارماي) د غره په ختيځ کې مراغه ښار ودان دی. د دې غره يادونه د څلورم اقليم په شپږمه برخه کې راغلې ده. په دې برخه او څلورم اقليم کې ختيځ لوري ته د آذربايجان سيمه له ارمنيا سره نښلي، د دې برخې په پای کې د اردبيل سيمه ده چې د طبرستان د سمندرگي پر يوه ټوټه ده، دغه ټوټه په دې سيمه کې له ختيځ لوري له اوومې برخې راغلې، دې ته د طبرستان سمندرگي وايي، پر دې د ټاپو شمال لوري ته د خزر (ترکمن) آباديو ځينې برخې دي. د دې سمندري ټوټې په وروستۍ برخه کې شمال لوري ته څو غرونه پيلېږي چې سره ورته لوېديځ لور ته تر پنځمې برخې پورې رسېږي، بيا په پنځمه برخه کې راگرځي، ميا فارقين په غبر کې اخلي او څلورم اقليم ته نږدې تېرېږي او د شام په مخ څوړو کې له سلسله غره سر يو ځای کېږي، له لکام غره سره هم چې يادونه يې تېره شوې ده، په دغو شمالي غرونو کې په دې برخه کې د دروازو په څېر درې او ناوونه دي چې دواړو لوريو ته وتلي دي. د دوی جنوب ته د (دربند ولايت) سيمه ده، چې ختيځ ته د طبرستان تر سمندره پورې رسېږي، په همدغه طبرستان سمندرگي کې

د باب الابواب ښار دی او سهیل لوري ته په لوېدیځ کې له ارمنیا ښار سره یو ځای کېږي. په ختیځ کې باب الابواب او ارمنیا او د جنوبي آذربایجان تر منځ د زاب سیمه ده چې په طبرستان سمندرګي پورې نښتې ده. د دې غرونو شمال لوري ته د دې برخې یوه ټوټه ده چې لوېدیځ لور ته یې په شمال لوېدیځ څنډه کې د سریر حکومت دی. له دې ټولې برخې سره د د نیطش ټوټه هم یو ځای شوې ده چې د قسطنطنیې خلیج یې مرستندوی دی چې یادونه یې پاس شوې ده، او د سریر هېواد چې پرې راخپور دی، په همدې څنډه اطرزیده ودان دی، بلاد سریر د ابواب غره او د شمال په منځ کې له هغه برخې سره یو ځای کېږي آن تر دې چې په ختیځ کې پر همدې غره پای مومي چې د هغو او د خزر د ځمکو تر منځ ولاړ دی. د هغو وروستی ښار صول دې غره ته نږدې دی. دغه په منځ کې د درېدلي غره شا ته د خزر یوه برخه ځمکه ده چې د هغو برخې په شمال ختیځه زاویه پای مومي چې د طبرستان له سمندرګي سره یو ځای کېږي. او په شمال کې د دې برخې تر پایه رسېدلي ده.

د پنځم اقلیم اوومه برخه

د دې اقلیم اوومه برخه ټوله په لویدیځ کې په طبرستان سمندرګي کې ډوبه ده، په څلورم اقلیم کې په طبرستان سمندرګي کې سهیل ته یوه وچه ټوټه شته چې یادونه یې مخکې شوې ده. پر هغو د طبرستان سیمه آباډه ده او د ویلم غر هم چې تر قزوین پورې غځېدلی دی، دغه په اوبو کې ډوبې ټوټې په لوېدیځ کې یوه بله ټوټه ده ورسره یو ځای شوې چې د څلورم اقلیم په شپږمه برخه کې پرته ده، بیا د هغو له شمال نه یوه بله ټوټه ورسره یو ځای کېږي چې د شپږمې برخې په ختیځ لوري کې ده. د دې برخې یوه ټوټه د شمال لوېدیځ په زاویه پاس درومي چې په هغو کې اتل سیند د طبرستان په سمندرګي کې ورتویږي، د دې برخې ختیځ لوري ته یوه ټوټه له اوبو خوندي پاتې ده، چې (غز) ترکي قوم هلته مېشت دی چې د جنوب له لوري یو غر پرې راگرځېدلی دی چې له اتمې برخې دې لوري ته راغځېدلی دی او لوېدیځ لور ته تللی دی، بیا د سمندر سره په څنگ څنگ کې تر شپږم اقلیم پورې تللی دی، بیا جنوب لوري ته گرځي او د پنځم اقلیم تر شپږمې برخې پورې رسېدلی دی. د دې غره په همدې برخه کې او د سریر د ځمکې تر منځ دېوال دی او د خزر له ځمکو په شپږمه او اوومه برخه کې د دغه غر (تور غر) څنډې سره یو ځای کېږي چې وروسته به پرې غږېږو.

د پنځم اقلیم اتمه برخه

د دغه اقلیم اتمه برخه د (غز) ترکانو د یوه کوچني قوم د کېږدو ځایونه دي، د دې لوېدیځ لوري ته د خوارزم سمندرګي (اورال) دی چې د جیحون سیند هم ورلوېږي، د دې جهیل مساحت ۳۰۰ میله دی، د غز سیمې ډېر نېرونه همدلته ورتویږي، د دې شمال ختیځ ته د عرعون سمندرګي دی چې څلور سوه میله مساحت لري او اوبه یې خوږې دي. د دې برخې په شمالي کونج کې د مرغار غر (د واورو غر) دی ځکه چې دلته واوره هېڅکله هم نه اوبه کېږي دغه غر د دې برخې تر پایه غځېدلی دی. د عرعون سمندرګي په سهیل کې د

حجرالصلد غر دی، دا د عرعون په نامه مشهور دی ځکه خو یې سمندرګي ته عرعون وايي، پر دې غره څه شی نه رازرغونږي، د سمندرګي شمال ته له دې غره او له مرغار غره نه ډېر خوړونه رالوبدلي دي چې شمېرل یې گران دي او له دواړو غاړو سمندرګي ته ورتویږي.

د پنځم اقلیم نهمه برخه

د دې اقلیم په نهمه برخه کې د اړکس قوم سیمه ده (د ترکانو بل قوم دی) چې د غز د سیمې لوېدیځ لور ته ده او د کیماکیه په ختیځ کې ده، د دې ختیځ له لوري د دې برخې تر پایه قاف غر (د اورال غر) دی چې د یاجوج او ماجوج سیمه یې رابنګېل کړې ده. دلته دغه غر له سهیل نه د شمال په لور پروت دی تر دې چې په لسمه برخه کې ورشاملېږي او مخه بدلوي. دلته دغه غر د څلورم اقلیم د لسمې برخې له وروستیو نه پیل شوی او رانوتلی دی، هلته یې محیط سمندر په شمال کې تر وروستیو برخې پورې په غېږ کې راییسار کړی، او د څلورم اقلیم د لسمې برخې تر نیمايي لږ کم د لوېدیځ لور ته گرځېدلی او دې غره له پیله تر دې ځایه د کیماکیه سیمه رانغښتې ده بیا د پنځم اقلیم تر لسمې برخې پورې تللی دی، او له هغه ځایه تر وروستیو څنډې د لوېدیځ په لور پراخ شوی دی. د دې برخې په سهیل کې یوه ټوټه شته چې تر لوېدیځه مستطیله ده چې د دې غره له حدودو خوندي پاتې ده. دغه برخه د کیماکیه د سیمې له ختمېدو مخکې پای ته رسېدلې ده، بیا دغه ټوټه د نهمې برخې ختیځ لوري ته د هغو په پاسنی برخه کې تېرېږي لږ وړاندې درومي او د شمال لوري ته گرځي، بیا سیده درومي او د شپږم اقلیم نهمې برخې ته رسېږي، پر دې ځای د یاجوج او ماجوج دېوال دی چې بیا به پرې رڼا واچوو. دلته هم د اقلیم د دغه برخې شمال ختیځه زاویه د قاف غره له غېږې خوندي پاتې ده، دا هم مستطیل ډوله ساحه ده چې سهیل لوري ته پراخه شوې او په همدې کې د یاجوج او ماجوج سیمه ده، او الله ج تر هر چا ښه عالم او خبر دی.

شپږم اقلیم

د شپږم اقلیم لومړۍ برخه

د دې اقلیم لومړۍ نیمايي برخې زیاته په اوبو کې ډوبه ده، محیط سمندر له شمال لوري نه د ختیځ پر لور مخه اړولې او بیا د سهیل لور ته وتلی دی، خو په جنوب کې لږ وړاندې چې تللی پای مومي. ځکه خو په دې برخه کې د دې ځمکې یوه ټوټه وچه پاتې کېږي چې د سمندر د دوو لوریو په منځ کې ده او د محیط سمندر په سهیل ختیځ لوري کې د یوه خلیج لوري ته پرته ده چې په ساره او اوږدو پراخه شوې ده. دا ټوله سیمه د برتانیې ده، د برتانیې د سیمې له پیل سره د دواړو طرفونو په منځ کې او د دې برخې د سهیل ختیځ په زاویه کې د صاقس آبادی دي چې د نبطو له آبادیو سره یو ځای شوې دي چې بیان یې د پنځم اقلیم په لومړۍ او دوهمه برخه کې تېر شوی دی.

د شپږم اقليم دوهمه برخه

د دې اقليم په دوهمه برخه کې هم شمال لوري ته محيط سمندر ورننوتلی دی، د دې لوېديځ ته يوه مستطيلي ټوټه ده چې له شمالي نيمايي برخې يې لويه ده، دغه ټوټه د برتانيې د هغه سيمې ختيځ لوري ته ده چې د دې اقليم په لومړۍ برخه کې پرته ده.

د دې ټوټې په شمال کې له لوېديځه تر ختيځه د سمندر بله ټوټه راغلې ورسره يو ځای شوې ده، چې د دې له لوېديځې نيمايي برخې څخه يو څه پراخه ده او غوړېدلې ده، په همدې برخه کې دلته د انگلنډ ټاپو ځمکه ده، دا يو لوی ټاپو دی چې لوی لوی ښارونه پکې ودان شوي دي، او دا يو ډېر لوی هېواد دی. د دې ټاپو نوره برخه په اووم اقليم کې ده، د دې ټوټې په سهيل کې او د هغو په ټاپو کې چې د دې برخې په لوېديځه نيمايي برخه کې پرته ده، د ارمنديه او افلادش سره يو ځای شوې آبادی دي، بيا د دې برخې سهيل ته د فرانسې هېواد دی، د هغو ختيځ ته د برغونيه سيمې دي، دا ټوله سيمه د انگرېزانو ده، او د دې برخې په ختيځه نيمايي برخه کې د جرمني هېواد دی، د هغو سهيل ته د انکلايه سيمې دي او په شمال کې يې برغونيه دی. بيا د تهويکه او شطونيه سيمې دي او د محيط سمندر پر يوه ټوټه چې په شمال ختيځ کونج کې دی د افريره خاوره ده دا ټولې سيمې جرمن قومونه دي.

د شپږم اقليم درېيمه برخه

د دغه اقليم په درېيمه برخه کې په لويديځ کونج کې جنوب ته د مراتيه کلي دي او په شمال کې د شطونيه په ختيځ کونج کې سهيل ته د انکويه (هنګري) کلي دي او شمال ته د بلونيه چې په منځ کې يې د بلواط غر درېدلې دی. دغه غر دې برخې ته له څلورمې برخې راغلی دی. او شمال لوري ته گرځېدلی، له لوېديځه تېرېږي تر دې چې د شطونيه کليو ته راغلی او د لوېديځې نيمايي په پای کې ختم شوی دی.

د شپږم اقليم څلورمه برخه

په څلورمه برخه کې سهيل ته د جثوليه ځمکې دي او تر هغو لاندې د روسيې هېواد دی، د دوی تر منځ د بلواط غر ولاړ دی چې له لومړۍ برخې د لوېديځ په لور راغلی او په ختيځه نيمايي برخه کې پای ته رسېدلی دی. د جثوليه په ختيځ کې د جرمانيه (جرمني) آبادی دي او جنوب ختيځ کونج کې د قسطنطنيې خاوره ده، د هغو ښار د هغه خليج په پای کې دی چې د روم له سمندرګي نه وزي او په توره بحيره کې ورننوزي. ځکه خو د تورې بحيرې يوه وړوکې ټوټه په پاسنی برخه کې هم ليدل کېږي او دغه خليج د هغو مرستندوی دی، د دې دواړو په کونج کې مسيټاه آباد دی.

د شپږم اقليم پنځمه برخه

د شپږم اقليم په پنځمه برخه او څلورمې په پای کې د تورې بحیرې سره دغه ټوټه له خلیج سره یو ځای کېږي او سیده د ختیځ لوري ته درومي. له دې ټولې برخې او یو څه د شپږمې برخې نه له خپلې سرچینې نه دیارلس سوه میله لرې په شپږ سوه میله ساره کې ختمېږي. د دې سمندر شا ته د دې برخې په سهیل کې له ختیځه تر لویدیځه د وچې یوه مستطیلي ټوټه ده چې د هغو په لوېدیځ کې د تورې بحیرې پر غاړه هرقلیه ده چې د پنځم اقليم د بالقان له سیمې سره یو ځای کېږي. د دې ختیځ لوري ته د لاینه کلي دي چې پلازمېنه یې د تورې بحیرې پر غاړه سوتلي دی، د دې برخې په لوېدیځ کې د تورې بحیرې شمال ته د ترخان هېواد دی، ختیځ ته د روسیې هېواد دی، دغه ټولې آبادی د سمندر پر غاړو دي، د روس سیمې د ترخان سیمه د دې برخې له ختیځ لوري را ایساره کړې ده او د اووم اقليم د پنځمې برخې له شماله، او د دې اقليم د څلورمې برخې له لوېدیځ لوري یې را ایساره کړې ده.

د شپږم اقليم شپږمه برخه

د شپږمې برخې لوېدیځ ته د تورې بحیرې پاتې برخه ده چې یو څه د شمال لوري ته گرځېدلې ده، دلته د دې او په شمال کې د وروستی برخې تر منځ د قمانیه کلي دي. د تورې بحیرې لوېدیځ ته په شمالي اړخ کې لږ گرځنی دی، په دې دایره تر لرې لرې پورې د لاینه پاتې کلي پراته دي چې وروستی سهیلي څنډه یې په پنځمه برخه کې ده، د دې برخې ختیځ لوري ته د خزر له سیمې سره یو ځای شوې، د خزر په ختیځ کې د برطاس ټاټوبي دی او په شمال ختیځ کونج کې د بلغاریې هېواد دی. په سهیل ختیځ کونج کې د بلغار خاوره ده، د تور غره یوه برخه په دې ځای کې له دې برخې تېرېږي او د خزر له سمندرګي سره په څنګ کې اوومې برخې ته ننوزي او بیا راګرځي له هغو بېلېږي او د لوېدیځ په لور وړاندې درومي له دې ټوټې نه تېرېږي د پنځم اقليم شپږمې برخې ته ننوزي له جبل ابواب سره یو ځای کېږي، په دې ځای کې د خزر یو شمېر کلي پراته دي.

د شپږم اقليم اوومه برخه

د دې اقليم په اوومه برخه کې سهیل لوري ته تور غر د طبرستان له سمندر نه بېلېږي تر کومه ځایه چې تللی هغه ټوله لوېدیځه برخه د خزر د ټاټوبي ده. د هغو ختیځ ته د طبرستان د سمندر یوه برخه ده، چې له ختیځ او شمال نه یې تور غر بېلېږي، د تور غره شا ته په لوېدیځ کې د برطاس ځمکې دي، او د دې برخې ختیځ لور ته د شجرب او بنجاک ځمکې دي، دا دواړه ترکي قومونه دي.

د شپږم اقليم اتمه برخه

د اتمې برخې سهیل ته د جولخ ځمکې دي (دا یو ترکي قام دی)، دغه قام په شمالي سیمو کې، د هغو لوېدیځ ته او د منته ځمکو او د هغو ځمکو په ختیځ کې مېشت دی. د دې په باب دا مشهوره ده چې د یاجوج او

ماجوج د دېوال نه مخکې دوی یاجوج او ماجوج ډېر برباد کړي وو، په همدغه منته ځمکه کې د اتل سیند (والگا) دی، چې د نړۍ تر ټولو ستر سیند بلل کېږي. دغه سیند د ترکی سیمو نه تېرېږي د پنځم اقلیم اوومې برخې ته رسېږي طبرستان ته ننوزي، دغه سیند د مار په څېر کور وور تللی دی او ځای ځای یې مخ اړولی دی. سیند د منته په خاوره کې د یوه غره له درې چينو څخه راوتلی چې په یوه سیند کې سره یو ځای کېږي، دغه سیند په لوېدیځ کې د دې اقلیم تر اوومې برخې پورې درومي او چې شمال ته ورسېږي د اووم اقلیم د اوومې حصې په لوري مخ اړوي، بیا د سهیل او لوېدیځ تر منځ تېرېږي د اووم اقلیم تر شپږمې برخې پورې رسېږي. بیا تر لږ ځایه د لوېدیځ په لور بهېږي او بیا بېرته د سهیل لور ته مخه اړوي او د شپږم اقلیم شپږمې برخې ته بېرته رادرومي، دلته له دې څخه یو خوړ وتلی دی چې د لوېدیځ په لور درومي او په همدې برخه کې تور سمندرګي ته ورلوېږي. دغه سیند د بلغاریا په سیمه کې د شمال او ختیځ تر منځ بهېږي او د شپږم اقلیم اوومې برخې ته وزي، بیا درېیم ځل سهیل لور ته مخ اړوي او له تور غره سره نږدې تېرېږي او خزر سیمې ته وروزي، بیا د پنځم اقلیم اوومې برخې ته وزي او هلته د طبرستان سمندرګي ته ورتویږي.

د شپږم اقلیم نهمه برخه

د دې اقلیم د نهمې برخې په لوېدیځ کې د ترکی قام خفشاخ کلي دي، دې ته قفجاق وايي او دا هم ترکی قام دی، د دې برخې ختیځ لوري ته یاجوج او ماجوج دي. د دې دواړو تر منځ د قاف غر ولاړ دی او سره بیل کړي یې چې هغوی یې را ایسار کړي دي. د قاف غره یادونه پخوا شوې ده، دغه غر د څلورم اقلیم په ختیځ کې له محیط سمندر په پیلېږي او له دې سره په څنګ کې سمندر شمال لوري ته د اقلیم تر پایه ورسره بهېږي، بیا له هغه نه بېلېږي د لوېدیځ لور ته د شمال لور ته ورتیټېږي او وړاندې درومي تر دې چې د پنځم اقلیم تر نهمې برخې پورې رسېږي، بیا په لومړني لوري کې وړاندې درومي تر دې چې په اووم اقلیم نهمې برخې کې له جنوبه د شمال لور ته ورکېږي او ورننوزي، دلته یې په منځ کې هغه دېوال دی چې سکندر جوړ کړی دی، په خپل پخواني لوري کې د اووم اقلیم په نهمه برخه کې وړاندې درومي د دې له سهیل لوري له محیط سمندر سره په شمال کې نښلي، بیا له دې ځایه له محیط سمندر سره یو ځای د لوېدیځ په لور مخه بدلوي او وړاندې درومي او د اووم اقلیم پنځمې برخې ته وزي. بیا دلته د محیط سمندر له یوې ټوټې سره چې لوېدیځ لوري ته یې شته یو ځای کېږي. د نهمې برخې په منځ کې د لوی سکندر لخوا جوړ شوی دېوال دی چې مور یې مخکې یادونه کړې ده او د دې بیان په قرآن کریم کې هم شوی دی عبدالله بن خردادبه د جغرافیې په خپل کتاب کې لیکلي دي چې واثق بالله په خوب ولیدل چې دغه دېوال را لوېدلی وي، بیا یې له وېرې سترګې وغړولې او سلام ترجمان هغه لور ته د پلټنې لپاره واستاوه، تر دې چې سلام دېوال ته ور ورسېد او د هغه ځای وضعه یې وکتله بېرته راستون شو، دغه څرښ خبرونه ډېر تفصیلي دي چې زموږ د دې کتاب په موخو کې نشته.

د شپږم اقليم لسمه برخه

د دې اقليم په لسمه برخه کې د ياجوج او ماجوج کلي سره يوځای شوي دي چې تر پايه غځېدلي دي او تر محيط سمندر پورې خپاره دي، د هغو اوږدوالي د شمال لوري ته دی او سوريې د لوېديځ لور ته لږ دی. دغه کلي له ختيځ او شمال لوري نه محيط سمندر را ايسار کړي دي.

اووم اقليم

د اووم اقليم لومړۍ او دوهمه برخه

محيط (آرام سمندر) له شمال لوري نه د پنځمې برخې تر نيمايي پورې په اوبو کې ډوبه کړې ده. همدلته د قاف غرونه سره يوځای کېږي چې ياجوج او ماجوج يې را ايسار کړي دي. ځکه خو د دې لومړۍ او دوهمه برخه دواړه په اوبو کې ډوبې دي، يوازې هغه برخه يې له اوبو راوتلې چې د انگلنډ ټاپو ورته وايي، دغه ټاپو زياتره د اقليم په دوهمه برخه کې دی او په لومړۍ برخه کې هم د شمال لور ته گرځېدلې له اوبو راوتلې ده، پاتې برخه يې د سمندر له يوې گردې ټوټې سره د شپږم اقليم له دوهمې برخې سره ده چې پخوا مو يې يادونه کړې وه، په دې سمندري ټوټه کې له دې ټاپو نه د وچې لوري ته لاره ۱۲ ميله سوروره ده. د دې ټاپو شا ته د دوهمې برخې شمال ته د سلانده (ايسلنډ) ټاپو دی، چې له لوېديځه د ختيځ په لور د يوه مستطيل په بڼه پروت دی.

د اووم اقليم درېيمه برخه

د اقليم درېيمه برخه زياتره تر اوبو لاندې ده، له يوې مستطيلې ټوټې پرته چې په جنوب کې پرته ده او د ختيځ په لور اوږده ده تللې ده. دلته د فلونيا خاوره ده چې په شپږم اقليم درېيمه برخه کې يې يادونه شوې، دا مو هم ويلي چې دغه د فلونيا خاوره د سمندر پر هغه ټوټه پرته ده چې په اوبو کې پټه ده، يوازې د اوبو په ټوټه لوېديځ لوري ته په دايروي پرته ده او له وچې سره د يوې ټاپووزمې په بڼه نښلي، چې جنوب لوري ته يې ده او د فلونيا تر سيمې پورې غځېږي. د فلونيا شمال لور ته د برعاقعه (ناروې) ټاپوزمه ده چې په شمال کې له ختيځه تر لوېديځه په اوږدو پرته ده.

د اووم اقليم څلورمه برخه

د دې اقليم څلورمه برخه بشپړه له ختيځه تر لوېديځه په اوبو کې ډوبه ده، البته جنوبي برخه يې راوتلې ده، د دې لوېديځ ته د قيمازک ځمکه ده چې ترکي قوم دی او ختيځ ته يې د طست کلي دي، بيا يې د ختيځ تر وروستيو څنډو د اسلان ټاپوټې دی چې تل په واورو پټ وي، په دې سيمه کې خلک ډېر لږ دي او دا د روسيې له هغو سيمو سره نښتې چې د شپږم اقليم په څلورمه او پنځه برخه کې پرتې دي.

د اووم اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم له پنځمې برخې د روسانو آبادۍ پيلېږي چې په شمال کې د آرام سمندر پر هغه ټوټه پای مومي چې له هغو سره د قاف لومړۍ برخه نښتې ده، لکه چې مور مخکې بيان کړې وه. دا په ختيځ کې د قمانيه له خاورې سره نښلي چې د اقليم په شپږمه برخه کې په توره بحيره کې واقع ده، دا له هغه سيند سره چې طرماي

ورته وايي پای مومي. د دې سيند اوبه خورې دي او په دې کې له شمال او جنوب غرونو نه زيات خوړونه راوتلي او دې سيند ته ور لوبېږي. د دې برخې په ختيځ کونج شمال لوري ته د تاتاري ترکانو سيمه ده.

د اووم اقليم شپږمه برخه

د شپږمې برخې په سهيل لوېديځ کې له قمانيه ټاټوبي سره د يوځای کېدو ځای دی او د همدې لوري په منځ کې غتوره سمندرگی دی چې اوبه يې خورې دي، په دې کې د ختيځو غرونو نه سيندونه ور تويېږي، د ډېرې يخی په سبب يې اوبه تل کنگل وي يوازې د تودوخې په ورځو کې يې د څو ورځو لپاره کنگل وي لي کېږي. د قمانيه سيمو ختيځ لوري ته د روسانو کلي دي، دغه سيمه د شپږم اقليم له شمال ختيځ لوري نه له پنځمې برخې پيلېږي، د شپږمې برخې شمال ختيځ ته مخامخ د بلغاريې هېواد په منځ کې د اثل (اتل) سيند گرځي دلته دغه سيند د سهيل لوري ته گرځېدلی، د دې شپږمې برخې په شمال کې د قاف غر دی چې له ختيځ نه د لوېديځ په لور غځېدلی دی.

د اووم اقليم اوومه برخه

د دې اقليم اوومه برخه کې لوېديځ ته د يخناک د خاورې پاتې برخه ده چې د ترکانو د قام ده چې د شپږمې برخې د شمال او د دې برخې د جنوب په برابر پيل شوې او دغه قام تر شپږم اقليم پورې اوږد پروت دی. په ختيځ کونج کې د سحرب د خاورې پاتې برخه او د منتنه د خاورې پاتې برخه پرتې دي، چې ختيځ لوري ته تر وروستۍ برخې پورې تللې دي، شمال لوري ته په وروستۍ برخه کې د قاف غر له لوېديځه تر ختيځه پروت دی.

د اووم اقليم اتمه برخه

د دې اقليم اتمه برخه سهيل لوېديځ لوري ته د منتنه له خاورې سره نښتې ده چې ختيځ لوري ته يې محفوظه ځمکه ده چې دا د نړۍ له عجايبو څخه يوه ده، داسې چې په کومه سيمه کې په ځمکه کې ډېر لوی او ژور غار دی چې خوله يې ډېره لويه او پرانيستې ده او تل ته يې رسېدل ناشوني دي. په دې غار کې د ورځې دودونه ښکاري او د شپې رڼاگانې چې پر دې گواه دي چې د ننه پکې څوک اوسېږي، کله کله په دې کې يو سيند هم ښکاري چې له سهيل نه د شمال په لور بهېږي د دې برخې ختيځ لوري ته د ودانيو کنډوالې دي چې د ياجوج او ماجوج تر دېواله رسېدلې دي. په پای کې يې شمال لوري ته د قاف غر دی چې له ختيځه تر لوېديځه غځېدلی دی.

د اووم اقليم نهمه برخه

د دې اقليم په نهمه برخه کې لوېديځ ته د خفشاخ سيمه ده چې قفجق هم ورته وايي، له دې سيمې نه د قاف غر تېر شوی دی، يانې د دې برخې په شمال کې محيط (آرام) سمندر ته نږدې راگرځي او د دې سيمې منځ ته رارسېږي. بيا د سهيل لوري ته لږ د ختيځ په لور ور کور شوی وړاندې درومي او د شپږم اقليم نهمې برخې ته رسېږي او د هغو په ساره تېرېږي. همدلته په منځ کې د ياجوج او ماجوج دېوال ولاړ دی. د دې برخې په ختيځ کې د قاف غره شا ته تر سيند پورې غاړې ته د ياجوج او ماجوج سيمه ده چې سور يې لږ دی خو اوږده غځېدلې او له ختيځ او شمال نه سمندر را ايساره کړې ده.

د اووم اقليم لسمه برخه

د دې اقليم دغه برخه ټوله په اوبو کې ډوبه ده، دلته پر جغرافيه او د اووم اقليم په اړه زموږ خبرې پای ته رسېږي. بېشکه چې د نړۍ په پيدايښت کې، او د شپې او ورځې په راتلو کې نړيوالو ته د دوی د خالق سترې سترې نښې دي.

درېيمه مقدمه

معتدل او غير معتدل اقليمونه، پر انساني رنگ د اوبو او هوا اغېزې، او د دوی پر زياترو حالاتو د اوبو او هوا اغېز

درېيم، څلورم او پنځم اقليمونه معتدل دي

مور مخکې يادونه وکړه چې د ځمکې په وچه کې منځنۍ برخه آباډه ده ځکه چې په جنوب کې تودوخه زياته ده او په شمال کې بيا يخني. څرنگه چې تودوخه او يخني په شمال او سهيل کې يو د بل برعکس دي ځکه خو له دواړو لوريو د منځنۍ برخې په لور يخني او تودوخه په تدريج کمېږي او په طبيعي ډول اعتدال ته راځي. ځکه خو منځنۍ برخه معتدله ده نه ډېره توده او نه ډېره يخني. له همدې لامله څلورم اقليم تر ټولو زيات معتدل دی او له هغو سره تر څنگ درېيم او پنځم اقليم اعتدال ته نږدې دي. له هغو سره نسبتې دوهم او شپږم اقليم له اعتدال نه لرې دي او لومړی او اووم اقليم له اعتدال نه ډېر لرې دي.

په همدې دليل درېيم، څلورم او پنځم اقليم چې په منځنۍ برخه کې دي د علومو، هنرونو، ودانيو، جامو، د غلو او مېوو تر دې چې د حيواناتو او نورو شيانو چې پکې پيدا کېږي زېرمه ده، ځکه چې همدغه منځني اقليمونه دي چې ځانگړی اعتدال لري. د دې اوسېدونکي هم د رنگ، بدن، اخلاقو، دين آن د نبوت په تړاو منځنۍ درجه لري. نبوت د انساني اعتدال لوړه څوکه ده، پيغمبران زياتره په همدې منځنيو اقليمونو کې راغلي دي او په شمالي او جنوبي اقليمونو کې د بعثت په تړاو مور خبر نه يو.

پيغمبران منځلاري خوبونکيو انسانانو ته لېږل شوي دي

دا چې پيغمبران او رسولان هغو خلکو ته استول شوي چې په نورو ټولو انسانانو کې هغوی د خپل خلقت او عادتونو په دليل تر ټولو بشپړ او کامل انسانان دي. الله ج فرمايي: تاسو غوره امت ياست چې د خلکو د گټې لپاره مو پيدا کړي ياست تر څو چې پيغمبران عليهم السلام د الله ج له لوري کوم شريعت راوړی هغه دغه خلک په خوبنۍ او تلوسه ومني. دغه د معتدلو اقليمونو اوسېدونکي ډېر د بشپړو خصلتونو خاوندان دي ځکه چې په دې اقليمونو کې اعتدال دی، ځکه خو دغه خلک په کورونو، جامو، خوراک څښاک او کارخونو کې بشپړ منځلاري دي، پر ډېرو په تصويرونو او ميناتورۍ کې په ښکلي هنر کې د ليدلو وړ ودانۍ جوړوي، بېلابېل وسايل او ډېر غوره او ښايسته لوبنۍ جوړوي او په هغو په ډېر کمال او هنر ښکلا، باريکي او پاکي پنځوي، د همدوی په خاورو کې د طبيعي کانونو لکه اوسپنه، سره زر، سپين زر، مس، جستو او نورو د کار وړ شيانو پريمانه ذخيرې موندل کېږي. په سوداگريزو معاملو کې گرانيه فلزات (سره او سپين زر) کاروي. غرض دا چې په ټولو اړخونو کې د دې سيمو اوسېدونکيو منځنۍ لاره غوره کړې او ښي او کين اړخ ته نه وزي. دغه خلک

د المغرب، شام (سوريه)، عراق، حجاز، هند، سند، چين او اندلس اوسېدونکي دي، هغوی ته د نږدې سيمو اوسېدونکي هم په همدې ډله کې راځي لکه انگرېزان، روميان، يونان او نور چې له هغوی سره يو ځای او يا د دوی اقليم ته نږدې ژوند کوي، دا چې عراق او شام د ټولې نړۍ په منځ کې پراته دي ځکه خو دوی په منځلاري توب کې ډېر وړاندې دي.

د نا معتدلو اقليمونو اوسېدونکي نيمه وحشي وي

هغه اقليمونه چې له اعتدال نه لرې دي لکه لومړی، دوهم، شپږم او اووم اقليمونه د هغو اوسېدونکي هم په ټولو حالتونو کې له منځلارې نه ډېر لرې وي. د هغو کورونه له خاورو او باهسونو جوړوي او خوراک يې جواري او وابنه دي، د ونو له پانېو څخه ځانونو ته جامې گنډي او ځانونه پرې پټوي او يا پوستکي تر ځانونو رانغاړي، زياتره يې لوڅ لپږ گرځي، د دوی د ښارونو مېوې او د هغو پوتکي هم ډېر عجيب او حيرانوونکي وي چې د اعتدال له بريده وتلی وي. د هغوی معاملې او راکړه ورکړه هم د سرو او سپينو زرو پر ځای د اوسپنې او پوتکي د سکو په واسطه تر سره کېږي. چې دوی يې د تبادلې لپاره ټاکي، د هغوی خوښه له ځناورو سره ورته وي تر دې چې د زياترو سودانيانو په باب چې د لومړي اقليم ځايي اوسېدونکي دي ويل کېږي چې په غارونو او سمڅو کې ژوند کوي او وابنه او شنه يې خوراک دی، او پر هغو گوزاره کوي. د ځناورو په څېر وحشي وي او يو له بل سره مينه نه کوي، دوی يو بل خوري هم، د صقالیه ؤ په باب هم همدغسې ويل کېږي.

د وحشي توب لامل يې

د دې لامل دا دی څرنگه چې دغه خلک له اعتدال نه لرې دي ځکه خو يې فطرت او اخلاق له ځناورو سره ډېر ورته دي. او دوی چې څومره له منځلارې نه لرې وي همدومره له انسانيت څخه لرې وي. د هغوی د ديندارۍ حالت هم همداسې دی، دوی نه پيغمبران پېژني نه کوم شريعت پېژني البته کوم کسان چې منځلاريو ته نږدې پراته دي لکه حبشيان په هغو کې دينداري ليدل کېږي. ځکه چې دوی د يمن گاونډيان دي چې تر اسلام د مخه هم عيسويان وو او تر ننه عيسويان دي لکه د مالي، گوگو او تکرور اوسېدونکي چې د المغرب په گاونډه کې دي او تر ننه مسلمانان دي. ويل کېږي چې دوی په اوومه هجري پېړۍ کې مسلمانان شوي دي. پر دې سربېره کومو خلکو چې عيسوي دين منلی دی، لکه صقالیه (اسلاو) ترکان او انگرېزان چې په سهيل او شمال کې پراته دي، له دوی پرته نور قومونه شته چې له دين نه په ټوليز ډول نا خبره او علم پکې ختم شوی دی او د دوی وضعه له انسانيت نه لرې شوې ده او حيوانيت ته نږدې دي. د الله بې شمېره مخلوق دی چې مورې پرې نه پوهېږو.

له لوستلو مو مننه كوم -
دا كتاب محمد زبير شفيعي ژباړلی دی
په يو ټوک کې (۷۵۰) پاڼې دی.

عثمان غني

mohamadosmanghani@gmail.com

whatsapp : 0700217360

wordpress/osmanghanizabuli.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**